SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 1.

Henrich Bartek:

O SPRÁVNOSTI JAZYKOVEJ.

Na vývin spisovných rečí jednotlivých národov vplývaly rozličné okolnosti, ktoré neboly a ani nemohly byť rovnaké. Obyčajne každý spisovný jazyk celkom nezávisle od iného dosiahne svoju literárnu tvárnosť. Preto so stanoviska lingvistického niet jednotných metod pri zisťovaní správnosti jazykovej v rozličných spisovných rečiach, a to je celkom pochopiteľné a odôvodnené, keďže literárne reči s niekoľkostoročnou tradíciou utvárały sa a ustaľovaly v iných podmienkach a pomeroch ako jazyky, ktorých spisovná reč je novšieho dáta a ktoré iba za našich čias nadobúdajú všetky charakteristické vlastnosti ustálených spisovných rečí. I jazykové kriteriá musia byť rozličné, keď ide na príklad o posúdenie správnosti spisovnej češtiny alebo francúzštiny — jazykov s dlhou literárnou minulosťou — a iné, keď ide o spisovnú slovenčinu, ktorej dnešná forma je ešte primladá. Pre spisovnú češtinu a francúzštinu veľký význam má tradovaný spisovný úzus, ktorý často býva dosť cudzí hovorenej reči a v ktorom nachodíme i také jazykové zjavy, čo vývin hovorenej reči už dávno prekonal. Proti tomu v spisovnej slovenčine tradícia ani nie 90-ročná tvorí vlastne živú jazykovú prítomnosť, preto v našej spisovnej reči nežijú temer vôbec zastaralé tvary, ktoré by boly pozostatkami staršieho útvaru spisovnej slovenčiny, t. j. bernolákovskej slovenčiny, a práve preto terajšia spisovná reč slovenská nelipne na tvaroch, na slovách a na väzbách, ktoré sú nezvyčajné v hovorenej reči. Za 90 rokov života našej spisovnej reči nemohly sa priveľmi prehĺbiť rozdiely medzi ňou a hovorenou rečou vzdelancov a ľudu. Rozdiely, ktoré jednako len vybadáme medzi nimi, vznikly z osobitných funkcií jednotlivých druhov spisovnej reči, najmä reči vedeckej, básnickej, administratívnej, novinárskej a pod., ktoré sa síce vyvinujú zo spoločného základu, ale z potreby diferenciačnej používajú aj niektorých iných výrazových prostriedkov ako bežná spisovná próza.

Ak chceme objasniť aspoň najdôležitejšie problémy jazykovej správnosti a nájsť pre ňu vhodné metody, treba mať ohľad

predovšetkým na podmienky a okolnosti, ktoré pôsobily pri vzniku spisovnej slovenčiny, keďže len potom bude nám možné riešiť otázku, nakoľko prichodí uznať metody historickej správnosti a nakoľko treba voliť iné metody, najmä metodu synchronickú, ktorá požaduje, aby základom spisovnej reči bol dobrý spisovný úzus posledných desaťročí, ktoré tvoria literárnu prítomnosť spisovnej reči. Najdôležitejšie zdá sa byť vymedzenie pomeru tradície a prítomnosti jazykovej. Ale pri riešení tohoto pomeru nemožno prosto obísť dejiny našej spisovnej reči, lebo z nich treba zistiť smery, ktorými ide vývin. Preto aspoň v krátkosti a v hlavných črtách porovnáme dejiny našej spisovnej reči s dejinami niektorej susednej slovanskej reči, najmä takej, v ktorej i problémy správnosti jazykovej majú už istú tradíciu. Naporúdzi máme spisovnú češtinu. Z porovnania jej vývinu so slovenčinou budeme si môcť lepšie objasniť najdôležitejšie problémy správnosti jazykovej v samej slovenčine.

Obnovenie spisovnej češtiny koncom 18-ho a počiatkom 19-ho storočia až priúzko súvisí s oživením politickej a kultúrnej tradície českého národa, ktorého buditelia pre chatrnú vtedajšiu prítomnosť českú museli hľadať posilu v dávnej minulosti a celkom umele vracali sa k starým žriedlam českého stredoveku, keďže český národ koncom 18-ho storočia bol politicky i kultúrne temer mŕtvy. Českí buditelia nadväzovali teda na ďaleký minulosť, ňou sa oduševňovalí básnici, spisovatelia a vedci — ba aj politickí vodcovia národa. Táto okolnosť neostala bez vplyvu na novočeskú spisovnú reč. Veď čeština Kralickej biblie, čias Veleslavínových a Komenského, neskôr i reč spisovateľov 14-ho a 15-ho storočia staly sa studnicou pre obnovenú spisovnú češtinu, ktorá vznikla v 19-tom storočí splynutím starej spisovnej reči s hovorenou rečou, pričom nemalý bol aj vplyv iných slovanských rečí a tvorcov českej vedeckej terminologie; i gramatikári ostro zasiahli do vývinu spisovnej češtiny. A tak dnešná spisovná čeština javí sa nám ako námelina z rozličných prvkov, čo jej, pravdaže, nijako neuberá hodnotu kultivovanej spisovnej reči. Ale sám fakt, že čeština 16-ho storočia je jej základom, najlepšie dokazuje, že pri riešení problémov správnosti spisovnej češtiny jazykové dejiny majú rozhodné slovo, takže aj dnes v mene historickej čistoty odsudzujú českí gramatikári ešte aj také slová a väzby, ktoré sa vžily i u väčšiny dobrých novočeských spisovateľov a ktoré sú bežné a potrebné v hovorenej i spisovnej reči.

Český duch obrodil sa umele dávnou minulosťou, v 19-tom storočí stvoril si s ňou podnes nerozlučiteľné puta a spojivá, čo sa prejavuje v celom súčasnom živote českého národa, teda i v jeho spisovnej reči. V ostatnom čase je síce proti prílišnému historizmu odpor, najmä moderní českí lingvisti z Pražského lingvistického krúžku v knižke „Spisovná čeština a jazyková kultura“ postavili sa veľmi prudko proti metodám historickej čistoty

jazyka. Ich radikálne stanovisko sotva bude mať skorý úspech, lebo český národ veľmi húževnate sa vinie ešte aj dnes k dávnej svojej minulosti, akokoľvek je mu to málo na osoh, ba veľmi často škodí to i novému nášmu štátu. Česká kultúra je až do svojho špiku preniknutá tradíciou, často tradíciou umelou, nasilu živenou, preto ani v reči a ani v otázkach problémov správnosti jazykovej nemožno sa Čechom pridržať moderných metod jazykovedeckých, ktoré sa budú môcť uplatniť pri riešení problémov čistoty spisovnej češtiny iba po úplnej zmene českej mentality, čo istotne nepríde tak chytro.

Ale spisovná slovenčina vyvinovala sa už v celkom iných okolnostiach a z iného základu ako čeština 19-ho storočia. Iné boly aj ciele slovenských buditeľov. Už Anton Bernolák, keď roku 1787-ho ustálil svojím pravopisom[1] a neskôr gramatikou[2] snahy po samostatnej spisovnej reči slovenskej, budoval ju na živej reči ľudu, na trnavskom nárečí. Jeho postup bol celkom oprávnený, lebo nemal vtedy naporúdzi historiou tradovanú formu spisovnej reči, ale len viacej menej slovenčiace české publikácie a dialekticky písané rukopisy pre dennú potrebu (slovníčky, listy, urbáre a pod.). Bernolák sa teda nemohol opierať o minulosť, ako to robili českí buditelia a gramatikári, nemohol v nej hľadať posilu pre svoje snahy, musel načierať zo slovenskej prítomnosti, ktorá mu musela byť jediným prameňom pre spisovnú reč slovenskú. Čo sa jemu nepodarilo so západnou slovenčinou, to uskutočnil o pol storočia neskôr Ľudovít Štúr,[3] ktorý po preskúmaní sociologických podmienok rozhodol sa pre živú reč stredoslovenskú. Štúr i Bernolák oporu pre svoje snaženia nachodili v prítomnosti slovenskej. Rozdiel medzi nimi bol len v tom, že Štúr správne pokladal za jadro slovenského národa ľud, žijúci na strednom Slovensku, keďže Stredoslováci a stredná slovenčina najmenej podliehali cudzím vplyvom, preto oni najviacej zachovali pôvodnosť a osobitnosť Slovákov, preto stredná slovenčina musela sa stať základom rečových snáh oživeného národa.

A Ľudovít Štúr nezmýlil sa v svojich predpokladoch. Prielom jeho generácie do života slovenského značí až podnes najkrajšiu a najbohatšiu epochu našich dejín kultúrnych, politických i rečových. Veď Štúr a jeho generácia stvorili nám ideologiu samostatného národa a jazyka slovenského a uviedli ich aj prakticky do života, aby tak zachránili slovenský národ pred zánikom. Stačí poznamenať, že proti jedinému bernolákovskému básnikovi — proti Jánovi Hollému — vyrástla v krátkom čase poezia Andreja Sládkoviča, Janka Kráľa, Sama Chalupku, Jána Bottu a iných, popri próze Kalinčiakovej, Štúrovej, Hurbanovej, Palárikovej a ostatných členov mladej gardy štúrovskej. Oni za

[1] Dissertatio philologico-critica de litteris slavorum. Posonii 1787.
[2] Grammatica slavica. Posonii 1790.
[3] Nárečja slovenskuo alebo potreba písaňja v tomto nárečí. Bratislava 1846; Nauka reči slovenskej. Bratislava 1846.

niekoľko rokov vybudovali spisovnú slovenčinu a stvorili ju na podklade a z prvkov hovorenej reči stredoslovenskej, ba ani tradičná forma bernolákovskej slovenčiny nemala na nich väčšieho vplyvu.

Ako vidieť, silná viera v prítomnosť a budúcnosť slovenskú bola základom činnosti bernolákovcov a štúrovcov, ktorí dôverovali len v seba a tvorili len z domácich svojských fondov. Táto okolnosť určila i smer vývinu spisovnej slovenčiny, ktorá vyrastala z daného rečového stavu, z ľudovej reči, nezaťaženej nijakým historizmom, preto dnes, po 90-ich rokoch, dobrý spisovný úzus je taký blízky živej reči ľudu, preto veľmi si ceníme na príklad reč Martina Kukučína, ktorý prvkami ľudovej reči obohatil a oživil náš spisovný jazyk.

Z porovnaní základov dnešnej spisovnej češtiny a slovenčiny vychodí veľmi jasne, že slovenský gramatikár musí posudzovať správnosť jazykovú s iného stanoviska ako gramatikár český. Ani nie 90-ročná tradícia spisovnej slovenčiny proti niekoľkostoročnej tradícii spisovnej češtiny požaduje už a priori rozličné kriteriá pri stanovení metod jazykovej správnosti.

Pravda, neslobodno zabúdať, že ani terajšia spisovná slovenčina neostala stáť na mŕtvom bode, že od roku 1844-ho nezmeravela, ale sa vyvinovala, takže dnes nie je už čírym odbleskom živej reči ľudu. Naopak, za tých 90 rokov svojho samostatného života musela premlieť i kopu cudzôt, často musela strovíť množstvo neslovenskostí, keďže za pomerne krátky čas svojho vývinu neušetrily ju ani neželateľné umelé tendencie a vplyvy, ktoré ju načas i odcudzovaly základom, na ktorých ju budoval Ľudovít Štúr. Veď krátko po Štúrovi, ktorý tak jasne vyslovil požiadavku pôvodnosti slovenčiny, vyrastajúcej z domáceho rečového základu, dostali sa k slovu Michal Miloslav Hodža[4] a Martin Hattala,[5] ktorým sa podarilo proti Štúrovmu fonetickému pravopisu uzákoniť pravopis etymologický.[6] Znak to, že medzi samými štúrovci zmenila sa orientácia: prestali vidieť v ľudovej reči dostatočné základy pre spisovnú slovenčinu, etymologický pravopis mal byť spojivom s inými slovanskými rečami, najmä s ruštinou a češtinou. Sám M. M. Hodža horlivo sa pridŕžal všeslovanského stanoviska, navrhoval prijímať a sám prijímal i bez potreby inoslovanské slová a väzby, pričom azda si ani neuvedomil, nakoľko podrýva základy spisovnej slovenčiny a odcudzuje ju pôvodnému cieľu: byť vyslovovateľkou života slovenského. Martin Hattala[7] v svojich prácach gramatických[5] pokúšal sa stavať „most nazad k češtine". A tak sa stalo, že vše-

[4] Epigenes slovenicus. Levoča 1847.

[5] Grammatica linguae slovenicae. Banská Štiavnica 1850. — Krátka mluvnica slovenská. Bratislava 1852.

[6] O pravopisných problémoch v dobe Štúrovej písal Ľudovít Novák v Slavii, ročník XI, 73—99 a 295—322.

[7] Samo Czambel prvý poukázal na bohemizujúci význam Hattalovej činnosti. Viď Slováci a ich reč, str. 216 a nasl.

slovanskou koncepciou Hodžovou a českou orientáciou Hattalovou započala sa v spisovnej slovenčine epocha umelých vplyvov, nevyvierajúcich zo svojských slovenských prvkov rečových.

Je veľmi zaujímavé, že tieto cudzie vplyvy mohly sa uplatňovať zdarne a na škodu slovenčiny v časoch pre národ veľmi ťažkých, t. j. vtedy, keď vodcovia strácali vieru v možnosť uskutočnenia národnej obrody z vlastných síl, keď hľadali pomoc u bratov Slovanov. S touto politickou orientáciou ide rovnobežne aj inoslovanský vplyv na spisovnú reč slovenskú. Nie div, po politických neúspechoch roku 1849-ho štúrovská generácia bola podlomená, jej viera a dôvera v seba ochably. Niektorí štúrovci videli, že v daných pomeroch Slováci si sami nespomôžu, že sa treba spoliehať i na pomoc ostatných Slovanov. I Ľudovít Štúr na konci svojho života po ťažkých sklamaniach a pod ťarchou nepriaznivých pomerov zmenil svoju národnú politiku, keď videl, ako sa mu všetko stroskotalo. Preto v knihe „Slovanstvo a svet budúcnosti" hľadal spásu malých slovanských národov vo veľkom Rusku, ba veril, že len splynutím s Rusmi udržia sa malé národy — teda i Slováci. Toto riešenie Ľ. Štúr iba navrhol, no pracovať zaň už nestihol; robili to po jeho smrti Viliam Pauliny-Tóth, Št. Daxner a iní. Dôležité je, že viera v Rusko ide zarovno s porušťovaním spisovnej slovenčiny. Dnes treba konštatovať, že niektorí naši spisovatelia celkom nepotrebne porušťovali svoju spisovnú reč. Odsúdiť ich, jednako nemožno. Vtedy pomery boly také, že rusofilská orientácia vliala na istý čas nové nádeje do duší tých, čo po nezdare roku 1849-ho stratili vieru v seba.

Proti umelému porušťovaniu spisovnej slovenčiny brojil veľmi prudko Samo Czambel, ktorého „Príspevky k dejinám spisovnej reči slovenskej", vydané roku 1887-ho, vyvolaly síce odpor u našich rusofilov, ale jednako maly veľmi dobrý účinok, lebo Czambel neskoršie musel uznať, že umelá rusifikácia spisovnej slovenčiny prestala, čo, pravda, neznačí, že niektorí naši spisovatelia i potom nevdojak nevnášali rusizmy do svojich diel. Rusofilská orientácia trvala až do vzniku boľševickej revolúcie, ale nemala už vplyvu na spisovnú slovenčinu, najmä nie po roku 1902-om, keď Samo Czambel vydal svoju „Rukoväť spisovnej reči slovenskej", ktorá očistila slovenčinu nielen od maďarizmov, ale aj od germanizmov, čo sa k nám dostávaly z novinárskej češtiny. Rukoväť budovala na dobrom spisovnom úze a na ľudovej reči. Samo Czambel teda prinavrátil spisovnú slovenčinu jej pôvodnému poslaniu. V tejto veci bol priamym pokračovateľom Ľ. Štúra.

Čeština, pravda, vplývala na spisovnú slovenčinu stále, ale zväčša len na tých spisovateľov, ktorí boli v úzkom styku s Prahou. Lenže pred prevratom nebolo ich veľa a niektorí z nich podliehali jej len veľmi málo (Martin Kukučín, Ivan Krasko).

Rečové pomery poprevratové sú dostatočne známe. Pre ne-

dostatok školovaných ľudí staly sa naše úrady a školy československými aj rečove. Ideologia politicky jednotného národa československého, zle pochopená istými prihorlivými politikmi slovenskými, viedla k umelému, ba niekedy až násilnému počešťovaniu spisovnej slovenčiny. Lenže pomery za posledných 15 rokov slobodného života vyvinuly sa tak, že slovenský národ vracia sa k základom svojho samostatného národného života. Slováci hľadajú dnes oporu pre svoj národný život sami v sebe, ožíva štúrovská ideologia, vytyčujú sa požiadavky, ktorých splnenie zaistí harmonický a prirodzený vývin slovenského národa v prítomnosti i v budúcnosti. Pre tieto snahy nachodíme oporu v danej súčasnosti i v minulosti slovenskej, najmä v skvelom nástupe Štúrovej družiny.

Tieto sociologické faktá odzrkadľujú sa i v snahách po očiste spisovnej slovenčiny, lebo reč — a hlavne spisovná reč — je ukazovateľom kultúrneho i politického života národa.

Teraz ide o to, aby slovenskí filologovia volili si vhodné a primerané metody, ktoré treba uplatniť pri riešení problémov jazykovej správnosti a pri očiste spisovnej slovenčiny od cudzích prvkov.

*

Pri zisťovaní správnosti jazykovej musíme vychodiť z terajšieho stavu spisovnej reči. Jazykový praktik má najsamprv zhodnotiť spisovnú reč a potom upozorňovať na nesprávnosti, ktoré sa priečia vývinovým tendenciám spisovnej reči.

Najdôležitejším činiteľom v bežnom spisovnom úze je *jazykový cit*. On temer sám udáva smernice, ktorými sa spravujú spisovatelia a ľudia, hovoriaci spisovnou slovenčinou. Spisovateľovi je reč iba prostriedkom pre stvorenie umeleckého diela, tvorí zväčša spontánne zo svojho jazykového fondu, pričom opiera sa predovšetkým o svoj jazykový cit a len zriedka hľadá gramatické poučenia o správnosti jazykovej. Keby bola spisovná slovenčina už vo všetkom ustálená, keby sme mali jednotný jazykový cit, tak by sme v ňom nachodili najspoľahlivejšieho poradcu. Ale u nás dobrý spisovný úzus obmedzuje sa iba na malú časť spisovateľov a inteligencie. Chaotické pomery poprevratové narušily jazykový cit aj tých ľudí, čo ho mali. A tu sme práve pri najťažšom probléme: Môže byť dnes jazykový cit absolútnym ukazovateľom správnosti jazykovej? Je u nás natoľko vypestovaný, že neomylne zabraňuje akýmkoľvek kolíziám, nepresnostiam a neistotám?

Odpoveď je jasná. Jazykový cit — ako city vôbec — je veľmi individuálnou vlastnosťou a u nás je jednotný len v základných veciach, v podrobnostiach je až priveľa odchýlok a nepresností. Preto jazykový cit nemôže nám byť nateraz jedinou spoľahlivou oporou pri riešení otázok správnosti jazykovej. Odvolávať sa naň smieme iba vtedy, ak ním zistené jazykové faktá

shodujú sa s dobrým spisovným úzom a s ľudovou rečou. Ale čo je dobrý spisovný úzus? Je to reč našich najlepších súčasných spisovateľov? Môžeme vyhlásiť za vzorec slovenčinu Kukučínovu, Vajanského, Tajovského, Milka Urbana, J. C. Hronského, Tida Gašpara, Jégého a ostatných terajších spisovateľov? Alebo azda v reči Kalinčiakovej, Štúrovej, Sládkovičovej, Hurbanovej máme vidieť vzor, ktorý treba nasledovať? Písali a píšu naši prozaikovia a básnici tak, že proti ich reči nemožno nič namietať? Má *dobrý autor* vo všetkom správnu reč? Vari netreba uvádzať príklady, že aj u dobrých autorov stretáme sa s chybnými slovami a väzbami, že ani ich reč nie je vo všetkom bez chýb. Teda čo je vlastne dobrý jazykový úzus, čo je dobrý autor? Na túto otázku veľmi pekne odpovedal nebohý Václav Ertl,[8] redaktor Naší řeči, ktorý tvrdil, že dobrý autor je iba abstraktným ideálom, v ktorom sú shrnuté všetky dobré vlastnosti spisovnej reči. Podľa neho správny spisovný úzus abstrahuje sa z reči dobrých spisovateľov a tak sa tvorí a cibrí správny jazykový cit, ktorý je základom dobrého úzu.

Aby sme vec objasnili, uvádzame aspoň tento príklad: v Kukučínovi je veľmi časté sloveso *pokladať niekoho za niečo*, a v rovnakom značení, ale zriedka, nachodíme aj *považovať niekoho za niečo.* Čítaním iných dobrých autorov ostane nám v jazykovom vedomí poučenie, že *pokladať niekoho za niečo* je správnejšie, lebo väčšina autorov tak píše, a že *považovať niekoho za niečo* je menej dobré. K tomu znalec jazykovej historie môže pridať aj upozornenie, že sloveso *pokladať* od štúrovských čias je bežné v našej spisovnej reči a že *považovať* je novšieho dáta. Slovenský dialektolog[9] môže zas ľahko konštatovať, že *pokladať* je bežné v ľudovom úze. Na základe týchto okolností praktický filolog bude istotne odporúčať len väzbu *pokladať niekoho za niečo.* Ako vidieť, najistejšou oporou pre správnosť jazykovú je shoda jazykového citu s dobrými autormi, so živou rečou ľudu a s jazykovou historiou.

Pri zisťovaní jazykovej správnosti dôležitú úlohu má aj *ľudová reč,* lebo — najmä so stránky syntaktickej — je jednotná na celom Slovensku, a okrem toho ona tvorí základný rečový fond spisovného jazyka, ktorý z nej vyrástol a za 90 rokov svojho vývinu priveľmi sa jej neodcudzil. Ľudová reč dáva spisovnej reči základné jazykové prvky, ba i vývinové tendencie, ona tvorí jadro spisovnej reči. Aby spisovná reč mohla vykonávať svoju sociálnu funkciu, nesmie prerušiť spojivá so živou rečou, lebo jadro spisovnej a ľudovej reči musí byť rovnaké, aspoň u nás, kde spisovná reč vznikla nedávno z ľudovej.

Slovenskí lingvisti, ak chcú účinne napomáhať kultúru spisovnej reči, musia predovšetkým zhodnotiť terajší jazykový úzus,

[8] Viď článok Dobrý autor v jeho knihe Časové úvahy o naší mateřštine.

[9] Na pr. J. Stanislav (Lipt. nárečia, str. 495) v texte z Lipt. Sv. Jána uvádza zvrat *„pokladať za* hlupáka". Teda nie *považovať za...*

s tým súvisí aj zhodnotenie Czambelovej Rukoväti. Musia zistiť smernice, ktorými ide jazykový vývin v spisovnej slovenčine a včas upozorňovať na umelé a zbytočné cudzoty, ktoré sa v nej udomácňujú. Ohľady vpravo alebo vľavo, ohľady na susedné slovanské jazyky nie sú ničím opodstatnené. Slovenčina, ak chce ostať svojskou, musí sa vyvinovať z vlastnej sily, zo svojho rečového základu, musí byť, ako to napísal J. Zubatý, vo všetkom svoja.

Slovenskí filologovia mali by sa pridržať stanoviska Pražského lingvistického krúžku, ktorý v knižke „Spisovná čeština a jazyková kultura" (na str. 245 a nasl.) presne stanovil „Obecné zásady pro kulturu jazyka". Nebudem ich na tomto mieste opakovať,[10] len zdôrazňujem, že aplikovanie týchto zásad na spisovnú slovenčinu je oveľa ľahšie, ako v češtine, lebo spisovný jazyk slovenský je bližší živej reči. Pražskí lingvisti požadujú študovať a budovať súčasný spisovný jazyk bez prílišného ohľadu na dávnu minulosť. Táto hlavná smernica, požadovaná synchronickou metodou, najlepšie vyhovuje spisovnej slovenčine.

Pravda, pri voľbe metod pre jazykovú správnosť nevyčerpali sme všetky okolnosti, na ktoré treba mať ohľad, najmä pri riešeni niektorých zvláštnych, podružnejších otázok treba počítať aj s inými činiteľmi, ako sú jazykový cit, súčasný stav spisovného a hovoreného jazyka a jazyková minulosť. Ale o tom až inokedy.

Teraz na objasnenie postupu „puristickej" práce uvedieme niekoľko príkladov z hláskoslovia, z tvaroslovia, z náuky o tvorení slov, zo syntaxe a zo slovníka.

Zo spisovného hláskoslovia.

Pre spisovnú reč je veľmi dôležité, aby jej hláskoslovie bolo ustálené, aby vyhovovalo — nakoľko je to možné — živej reči, aby nebolo archaizujúce a neuzákoňovalo hláskoslovne zastaralé slová a napokon, aby neuznávalo zbytočné hláskoslovné dvojtvary.

Požiadavku ustálenosti spisovného hláskoslovia môžeme najlepšie študovať na dvojtvare *sloboda-svoboda.* Pravidlá slk. pravopisu pokladajú za správne obidva tvary. Jazykový cit je pre tvar *sloboda.* Prečo? Lebo tak sa hovorí na celom Slovensku[11] (na východe, pravda, *śleboda).* Spisovný úzus nebol ustálený, písavalo sa *sloboda* i *svoboda.* Jazyková historia poučuje nás o tom, že tvar *sloboda* je už v najstarších písaných pamiatkach slovenských, na príklad v rajeckej mestskej knihe[12] z roku 1485-ho: „tu rolu oraczu *slobodne* kúpil", Bernolákov Slovár 3005 pokladá tvar *swoboda* za český a za slovenský uznáva iba *slobodu,* podobne Hattala[13], po ňom S. Czambel[12]. Štúrovci písali len

[10] Najdôležitejšie tézy Pražského lingvistického krúžku citovali sme v Slovenskej reči, ročník I, str. 124 a nasl.

[11] Príklady z náreči uviedol som v Kultúre, roč. IV, str. 250—251.

[12] Viď S. Czambel, Slk. pravopis, str. 107—108.

[13] Grammatica linguae slovenicae z r. 1850-ho, str. 76—77.

sloboda. Teda odkiaľ sa vzal naraz v spisovnej slovenčine i druhotvar *svoboda?* Nakoľko som mohol zistiť, slovo *svoboda* ujalo sa v spisovnej slovenčine z revúckeho slovenského gymnázia, kde niektorí profesori v duchu etymologie spájali ho so zámenom *svoj* a požadovali písať *svoboda.* Žiaci revúckeho gymnázia uplatňovali toto etymologické stanovisko v literárnej praxi, pritom oporu nachodili aj vo všeslovanskej a rusofilskej orientácii. Proti tomu brojil už Czambel, no darmo.

Dôvody proti slovu *svoboda* sú tieto:

1. jazykový cit káže písať *sloboda;*

2. spisovný úzus, hoci sa pri tomto slove kolíše, dáva prednosť slovu *sloboda;* spisovatelia píšu *sloboda,* korektori v tlačiarňach to opravujú na *svoboda;*

3. živá reč žiada písať *sloboda,* lebo len toto slovo žije v nárečiach;

4. správna výslovnosť je pre *slobodu,* keďže sa ľahšie vyslovuje ako umelé *svoboda;*

5. jazyková historia pozná len *slobodu,* tak je v najstarších listinách, tak písali bernolákovci, štúrovci a niektorí spisovatelia i v tom čase, keď sa za lepšie začalo pokladať slovo *svoboda;*

6. slovenskí gramatikári (najmä Bernolák, Hattala, Czambel a iní) pokladali *svobodu* za tvar celkom neslovenský (český) a odporúčali písať len *sloboda.*

Tieto dôvody sú dostatočné. Slovo *svoboda* je neslovenské, spôsobuje zmätok v spisovnej reči, je na škodu správnej výslovnosti, preto nemá miesta v spisovnej reči slovenskej.

V tomto smysle treba opraviť Pravidlá slk. pravopisu a odstrániť z nich dvojtvar *svoboda-sloboda* a vykonať korektúru v prospech tvaru *sloboda,* a to v duchu zásady praktičnosti a jednotnosti spisovnej a živej reči.

V tejto veci naše stanovisko sa celkom shoduje s požiadavkami Pražského lingvistického krúžku, ktorý vyčíta Pravidlám českého pravopisu archaizujúce tvary. Pre zaujímavosť citujem z Mathesia[14]: „Všimněme si, jaký vztah k dnešnímu jazyku má na př. slovo *švižný,* participium *dada,* adverbiální *jedině,* ktoré jsem shora uvedl. Poznáme, že pro dnešní jazyk to jsou novotvary, a to novotvary zbytečné a že jako každý jiný zbytečný novotvar porušují stabilitu spisovné češtiny. Tak je tomu vždycky, když horlitelé pro historickou čistotu zavádějí do jazyka slova, tvary nebo vazby, které v něm sice kdysi existovaly, ale které už nepatří k živému jeho inventáři. Na to linguističtí staromilci napořád zapomínají, protože je u nich začtením do starého jazyka a zálibami historickými porušen normální poměr k jazyku současnému.“ Áno, v tejto veci má Mathesius úplnú pravdu. Jeho argumenty proti hláskoslovne zastaralému *švižný* miesto *svižný* musí podpísať každý nepredpojatý lingvista. Moderní čeští

[14] Z článku O požadavku stability ve spisovném jazyce. Viď Spisovná čeština a jazyková kultura, str. 19.

lingvisti sú teda proti prílišnému historizovaniu v spisovnej češtine. Ich metody a ich argumentovanie hodí sa veľmi dobre aj pre spisovnú slovenčinu. Pražskí lingvisti v duchu svojich zásad uznali by pre slovenčinu istotne len tvar *sloboda,* lebo tak žiada moderná lingvistika.

Pri dokazovaní správnosti tvaru *sloboda* mohli sme konštatovať úplnú shodu všetkých činiteľov, čo určujú správnosť jazykovú.

Na iné momenty musíme upozorniť, keď ide o dvojtvary typu *lakeť-loket.* Pravidlá slk. pravopisu dovoľujú písať obidva tvary, ale stabilita spisovnej reči žiada, aby z niekoľkých možných tvarov bol vyvolený ten, čo najlepšie vyhovuje spisovnej reči. Spisovný úzus dovoľoval písať *lakeť* i *loket.* V nárečiach je stav takýto: východ má *lokec,* západ *loket* a na strednom Slovensku je *lakeť.* Teda ani spisovná reč ani nárečia nie sú jednotné. Ktorý tvar máme pokladať za správny? Hláskoslovie spisovnej slovenčiny má základ v hláskosloví stredoslovenských nárečí, preto tvar *lakeť* musíme pokladať za vhodnejší pre spisovnú slovenčinu. Ak by sme v spisovnej slovenčine ponechali hláskoslovné dvojtvary typu *lakeť-loket,* bolo by to práve tak nesprávne, ako vniesť do spisovnej reči nové dvojtvary, na príklad *sviatok* i *sviatek.* Ale toto jednako len nikto nebude žiadať! Z tohoto príkladu vychodí, že pri rozličnostiach rázu dialektického treba voliť pre spisovnú slovenčinu tvar stredoslovenský. Ináč by sme nikdy nemali jednotnú spisovnú reč, ale akúsi nepeknú smiešaninu.

V duchu strednej slovenčiny treba opraviť v Pravidlách i ostatné dvojtvary typu *lakeť-loket,* a to: *rakyta-rokyta, rázporok-rozporok, rázcestie-rozcestie, rázputie-rozputie, rázdelie-rozdelie, rázsocha-rozsocha* ap. v prospech tvarov *rakyta, rázporok* atď.

Ale v niektorých podrobnostiach ani stredoslovenské hláskoslovie nie je jednotné, a preto i v spisovnej reči je isté kolísanie, na príklad Pravidlá slk. pravopisu učia, že jedine správny tvar je *spravedlivý,* hoci vo väčšine stredoslovenských nárečí je *spravodlivý.*[15] V spisovnej reči žijú obidva tvary, pravda, tvar *spravedlivý* je častejší, lebo podporuje ho etymologizujúce a historizujúce stanovisko našich gramatikárov. Ako riešiť takéto prípady? Tu nám pomôže analogia. Okrem slova *spravodlivý* žije v ľudovej reči a v literárnej slovenčine i slovo *skrivodlivý.* Tvar *skrivedlivý* nenašiel som v literárnej reči. V záujme jednotného

[15] Tvary s *o* sú v Czambelových textoch, ktoré uverejnil Juraj Polívka v Súpise slk. rozprávok, na príklad v texte z Necpál v Turci (Súp. I, 310), zo Zázrivej (Súp. II, 358), z V. Slažian v Tekove (Súp. II. 375), z Oslian (Súp. IV. 88), z Málinca v Novohrade (Súp. II, 49), z Haliče v Novohrade (Súp. IV, 478—480). Tak hovoria na celom Pohroní.

Ľudovít Štúr v Nauke, str. 103. píše *spravodlivi,* na str. 26. *spravodlivosť.* Podľa Stanislava (Lipt. nár. 124) v Liptove sú tvary *spravedlivi* i *spravodlivi.*

znenia obidvoch slov žiada sa, aby slovo *spravodlivý* bolo uzákonené v spisovnej reči. Tak ho písali i štúrovci, tak žije i na väčšine stredoslovenského územia. Ináč pre tvar s *o* svedčí i známy fonetický zjav stredoslovenský, t. j. po perných spoluhláskach alebo pred nimi stredná slovenčina rada mení *e* v *o* (taká zmena je i v slove *žobrák).* Teda v duchu stredoslovenskej fonetiky treba uzákoniť len tvar *spravodlivý.*

Na slovách *sloboda-svoboda, lakeť-loket, spravodlivý-spravedlivý* ukázali sme, ako treba ustáliť hláskoslovie spisovnej reči, ako treba voliť hláskoslovne vhodnejšie tvary. Pravda, zásady naše platia len tam, kde spisovný úzus nie je ešte ustálený, kde sa vinou gramatikárov kolíše. Pri tejto príležitosti treba zaujať kritické stanovisko voči tým reformátorom spisovnej slovenčiny, čo bez dostatočných príčin navrhujú meniť hláskoslovne ustálené formy, ktoré silou tradície jestvujú v spisovnej reči, hoci sa priečia hláskoslovnej ústrojnosti stredoslovenských nárečí. Ide hlavne o tvary prídavných mien typu *dobrô* (dieťa), *dobrieho, dobriemu, dobrie* (ženy) miesto spisovného *dobré* (dieťa), *dobrého, dobrému, dobré* (ženy). Tieto tvary sú západoslovenské; ale vžily sa do spisovnej reči, majú v nej vyše 80-ročnú tradíciu. Okrem toho Slovákom zo západu a z východu znejú tvary *dobrô, dobrieho, dobriemu, dobrie* veľmi cudzo. U nás jednota spisovnej reči nie je natoľko silná, aby bolo možné tieto stredoslovenské tvary uzákoniť. V tejto veci nesmieme ísť priďaleko. Neslobodno zabúdať ani na to, že mnoho novostí v hláskosloví porušuje žiadanú stabilitu spisovnej reči. Nemožno reformovať stále len hláskoslovie. Sú tu dôležitejšie úlohy, najmä ustáliť slovník a syntax. Preto v záujme stability spisovnej reči musíme sa pridržať tradíciou ustálených foriem, najmä tam, kde by prílišné novoty narobily veľa zmätku.

*

Na niekoľkých príkladoch ukázali sme metodický postup pri ustaľovaní hláskoslovnej stránky domácich slov. Teraz ešte niečo o cudzích slovách, prejatých do spisovnej reči. V Pravidlách slovenského pravopisu badať, že ich sostavitelia chceli prispôsobiť aj hláskoslovne vžité cudzie slová. Pravidlá učia písať *diagnóza, psychóza* a pod., teda celkom tak, ako sa cudzie slová vyslovujú. Bohužiaľ, tento dobrý princíp nebol uzákonený dôsledne. Pravidlá píšu proti tejto zásade: *historia, auditorium, Macedonia, Armenia, arenda* ap., hoci vyslovujeme *história, audítórium, Macedónia, Arménia-Arménsko, árenda* a pod. Ako riešiť hláskoslovnú stránku vžitých cudzích slov? — Slovenčina označuje dlhé a krátke samohlásky, preto potrebné by bolo označovať ich aj v slovách cudzieho pôvodu, čo sa staly majetkom spisovnej slovenčiny. Označovanie dlhých samohlások v tomto prípade má i význam pre správnu výslovnosť, najmä za našich čias, keď znalosť latinčiny veľmi upadá. Okrem toho i prídavné mená,

utvorené od zdomácnelých cudzích slov, nevyhnutne žiadajú, aby sa kvantita označovala podľa skutočnej výslovnosti. Mali by sme písať *Macedónia, macedónsky* (nie *macedonský*, ako je v Pravidlách), *Teutónia, teutónsky, Arménsko-arménsky, Armén, Arménka, provizórium-provizórny* (nie: *provizorný*), *sanatórium-sanatórny* (nie: *sanatorný*), *árenda, árendátor* (nie: *arenda, arendátor*), *fórum* (nie: *forum*), lebo je *fóra* (nie: *forá*), *dátum*, pl. *dáta* (nie: *datum, datá*). Komisia, ktorá už zrevidovala Pravidlá slk. pravopisu, navrhne v tomto smysle zmeny. Tieto príklady poznačil som len preto, aby som upozornil na to, že treba ustáliť hláskoslovnú stránku prejatých cudzích slov. Pravda, v písaní cudzích slov bude vždy isté kolísanie, ale kde len možno, tam treba cudzie slová prispôsobovať skutočnej výslovnosti, tým sa veľmi obľahčí pravopis i výslovnosť.[16]

Slová českého alebo inoslovanského pôvodu, nakoľko to ide, poslovenčujme aspoň hláskoslovne. Táto zásada vyvinula sa už v štúrovskej slovenčine. Vtedy prijali sme slová *vôbec, dôvod* a iné, ktoré ešte aj dnes staršia generácia vyslovuje po česky, t. j. *vúbec, dúvod*. Pravda, niekedy nemožno hláskoslovne poslovenčiť české slovo, na príklad *Prozreteľnosť* (Czambel v rukopisnej svojej pozostalosti navrhoval *Prezreteľnosť*, no v tejto forme neobstojí). Podobne nevieme si dať rady ani so slovami *prevoz, prevozovať*. Hláskoslovné poslovenčovanie českých slov žiada si osobitnej štúdie, lebo ťažko tu aplikovať tie zásady, ktoré sme vyslovili pri ustaľovaní hláskoslovnej stránky domácich slov.

O tvarosloví spisovnej reči.

V tvarosloví Pravidlá slk. pravopisu uzákonily mnoho archaizmov, nehovoriac už ani o neprípustných a zbytočných dubletách. Pražský lingvistický krúžok zaujal k spisovnému tvarosloviu vôbec[17] takéto stanovisko: „Kodifikace poznané normy gramatické musí míti zřetel k tomu, že i pro spisovný jazyk je vývoj nevyhnutelný fakt, nemá proto násilně zdržovat umělým a bezúčelným udržováním aneb dokonce zaváděním archaizmů, zvláště tvarových, jako jediných oprávněných forem spisovných, jak činí v některých případech Naše řeč a Pravidla českého pravopisu (na př. udržováním a zaváděním tvaru *jediné, dada* a p.), a tím zbytečně prohlubovati tvaroslovné rozdíly mezi jazykem knižním a jazykem hovorovým, jak je už uvedeno výše". — Teda spisovné tvaroslovie nemá zbytočne archaizovať, v spisovnej češtine archaizmy *jediné* (miesto *jedině*), *dada* a pod. majú ustúpiť živým tvarom.

Táto zásada platí aj pre spisovnú slovenčinu, najmä pre ňu,

[16] J. Janko, profesor germanistiky na pražskej univerzite, v článku Může spis. jazyk ustrnout? (Naše řeč, 1921) žiada písať cudzie slová „co možná najvíce po domácku, po česku". Teda u nás máme ich písať čím slovenskejšie!

[17] Spisovná čeština a jazyková kultura, str. 252.

lebo archaizmy nemajú v nej nijakého oprávnenia. A jednako v Pravidlách slk. pravopisu nachodíme mnoho hrieškov proti živej reči, lebo uzákoňujú často také tvaroslovné zjavy, ktoré v spisovnej i literárnej reči vymierajú alebo dávno vymrely. Veľmi poučný príklad poskytujú slová typu *mrkev-mrkva, rakev-rakva.* Podľa Pravidiel môžeme ich skloňovať podľa vzoru *kosť* i podľa vzoru *ryba.* Z toho potom vychodia nemožnosti, na pr. gen. sing. je *mrkví* i *mrkvy, rakví* i *rakvy,* gen. pl. *mrkví* i *mrkiev, rakví* i *rakiev* a pod.! Ktoré tvary sú lepšie? Na túto otázku ľahko odpovedať. Slová *mrkva, rakva, vetva, húžva, obrva, koruhva* maly pôvodne príponu *-ev,* ktorá je doteraz v slove *cirkev,* skloňovaly sa podľa vzoru *kosť.* Ale časom, už dávnejšie, prešly k vzoru *ryba,* takže dnes vo väčšine slovenských nárečí sú len nové tvary typu *mrkva, vetva, rakva.* Teda vývin smeruje k úplnému zániku skupiny slov, utvorených príponou *-ev.* Slová na *-ev* nahradzuje živá reč slovmi na *-va.* Samo Czambel v Rukoväti (3. vydanie, str. 48) konštatuje, že „uživa sa viac: koruhva, rakva, mrkva, obrva, húžva". Podobne Ján Mihál (v Slovenskej reči, ročník I, str. 205) upozorňuje, že už aj v gen. plurálu sú tvary *vrstiev, vetiev, mrkiev, žatiev* miesto starších tvarov *vrství, vetví, mrkví, žatví,* s ktorými sa stretáme kde-tu v spisovnej reči. Aby sme zistili, ktorý genitív plurálu je živší, dali sme do Ohlasu Matice slovenskej, poslanému novinám z príležitosti Pribinových osláv, tvar *vrství* („spoločné blaho všetkých vrství národa"). Slovenské časopisy temer napospol opravily si tvar *vrství* na *vrstiev,* hoci ináč v ničom neopravujú matičné listy a tlačivá, posielané na uverejnenie. Toto je vari dostatočným dôkazom, že skloňovanie podľa vzoru *kosť* skoro celkom zaniklo. Zo slov typu *mrkev* žije iba slovo *cirkev* (istotne vplyvom cirkevnej reči, ale miesty, na pr. v Honte, hovoria už *cirkva*). Slovenský gramatikár, ktorý má na ume čím väčšiu jednotu spisovnej a hovorenej reči, musí odporúčať slová *mrkva, rakva, vetva* a pod. Preto pri revízii Pravidiel treba odstrániť nemožné druhotvary *vetev-vetví, mrkev-mrkví,* ktoré sú zastaralé a zbytočne narušujú stabilitu spisovnej reči.

Čo povedať o skloňovaní slov *plť* - nom. pl. *plti* i *plte, odpoveď* - n. pl. *odpovedi, rozkoš* - gen. sing. *rozkoši* i *rozkoše, loď* - gen. sing. *lodi* i *lode?*

P. P. Zgúth (v SR I, str. 100) poukázal na to, že nominatívy plurálov *plti, lodi* (teda i *odpovedi* atp.) sú cudzie živej reči, že Vajanský by sa naisto pohoršil, keby mu bol niekto opravil „Letia *plte* dolu Váhom" na: plti. Aj v tomto prípade musíme sa postaviť proti zbytočným archaizmom. Veď dôsledne hovoríme nom. pl. *plte, lode, odpovede, rozkoše* (tak zneje aj gen. sing.). Slová tieto už dávno prešly do kategorie *dlaň.* Či naveky máme opravovať slovo *odpovede* na *odpovedi?* Nuž i v skloňovaní musíme sa postaviť na vlastné nohy. Musíme sa vzdať etymologizujúceho stanoviska, ktoré zbytočne uvádza zastaralé tvary do

spisovnej reči. Spisovné tvaroslovie má sa budovať na základoch skutočného stavu živej a spisovnej reči. Ináč dostaneme sa ta, kde je dnes spisovná čeština so svojím *dada* a *jediné*.

Zásady Pražského lingvistického krúžku i pri ustaľovaní a zjednodušovaní tvaroslovia budú nám na dobrej pomoci.

Z náuky o tvorení slov.

Neslovenské prvky badať najmä v tvorení nových zložených slov. Na príklad v Pravidlách je slovo *sedmihran,* hoci v starších slovách, žijúcich v spisovnej i ľudovej reči, sú zložené slová na *sedmo-*, nie *sedmi-*. Česi síce vravia *Sedmihradsko,* no u nás je všade len *Sedmohradsko, Sedmohradčan, sedmohradský* (tak v slovníku Bernolákovom, Jančovičovom, Loosovom, Pechányovom, Kálalovom i v Pravidlách slk. pravopisu), ale aj v nárečiach, na príklad vo východnej slovenčine: „Dze bulo tam bulo, v šedmorackim (t. j. sedmohradskom) kraju" (v. Czambel, Slovenská reč, str. 596). M. Kálal (Slov. slovník z r. 1924, str. 598) uvádza slová *sedmoslivkár, sedmokrása, Sedmohradsko* a pri *sedmo-* poznamenáva, že po česky je *sedmi-*. Aj v Bernolákovom slovníku sú slová *sedmodenni, Sedmohrad, Sedmohradčan, sedmokrása, sedmoletí, sedmomesáčni, sedmonásobný, sedmoročí.* Teda i v terajšej spisovnej slovenčine maly by byť tvary *sedmodenný, sedmomesačný, sedmokrása-sedmokráska.* Podľa nich potom treba poslovenčiť i slová nedávno prejaté z češtiny. Teda mali by sme mať *sedmohran, sedmomiesťny, sedmomíľový* a nie *sedmihran, sedmimiesťny, sedmimíľový.* Proti českým složeninám so *sedmi-* máme v ľudovej reči slovenskej slová só *sedmo-* alebo v novšom čase ponechávame len *sedem,* na príklad: *sedemčlenový, sedemmesačný* (tak i v Pravidlách). Tu ide o slová novšie, utvorené podľa *tisícročný, tisícročie, storočný, storočie,* kde k nezmenenej forme číslovky pripojujeme slová (proti českému tisícletý). V spisovnej slovenčine oprávnené sú len složené slová na *sedmo-* alebo *sedem-*, nikdy nie na *sedmi-*. To isté platí aj o slovách na *osmi-* a pod.

Pri tvorení slov v spisovnej slovenčine treba nové slová tvoriť v duchu slovenského jazyka. V prípade opačnom ľahko sa stane, že dobre utvorené a vžité slová začnú sa v literárnej reči nahradzovať novotvarmi. Pôsobením analogie tvary typu *sedmihran* ľahko by vytisly zo spisovnej reči skupinu domácich slov typu *Sedmohradsko,* takže o krátky čas tvary na *sedmi-* vykynožily by dobré slová na *sedmo-* a začalo by sa písať i *Sedmihradsko.* Ale tomuto treba predísť, a preto musíme odsudzovať neslovenské složené slová na *sedmi-*.

Obozretne treba postupovať aj pri slovách, kde sa literárny úzus kolíše, najmä pri tých kategoriách slov, ktoré so stránky hláskoslovnej majú rozličné slovotvorné prípony. Spisovná reč podnes dáva na príklad prednosť slovám na *-áreň,* nebolo teda potrebné uzákoniť i príponu na *-árňa.* Máme písať len *lekáreň,*

sypáreň, dreváreň, nikdy nie *lekárňa, drevárňa, sypárňa* a pod. Proti tomu zas spisovnej reči lepšie vyhovujú slová na *-ovňa,* proti slovám na *-oveň,* lebo tvary *štúdoveň, knihoveň* a pod. sú nezvyčajné nielen na západnom a východnom Slovensku, ale aj vo väčšej časti stredoslovenských nárečí. V spisovnej reči neslobodno uzákoňovať kuriózne a zriedkavými príponami utvorené slová. Preto pre spisovnú reč za jedine správne treba pokladať slová na *-ovňa: štúdovňa, knihovňa, spisovňa* a pod.

Tvorenie zložených i nezložených slov v spisovnej reči musí byť také, aby vyhovovalo doterajšiemu spisovnému úzu i živej reči. Slová, utvorené menejčastými príponami, ako je na príklad *kôľeň,* treba nahradiť vhodnejšími: *kôlňa.* Tým sa vyhneme zbytočným násilnostiam.

Zo syntaxe a zo slovníka.

Spisovné hláskoslovie, tvaroslovie, náuka o tvorení slov sú oveľa ustálenejšie ako spisovná syntax a slovník, ktoré stále viacej a viacej podliehajú cudziemu vplyvu. A jednako spisovný slovník rád má ustálenosť. Každý z vlastnej skúsenosti vie, že nové slová vzbudzujú odpor. No v našej dennej tlači úmyselne i z neznalosti len tak sa hemžia neslovenské slová a väzby. Hlavne v slovníku bude treba veľa napraviť. Aj pri riešení problémov lexikálnych a syntaktických musíme postupovať tak, ako pri zisťovaní správnosti jazykovej v hláskosloví, t. j. najsamprv treba hľadať spojivá živej reči so spisovnou a kde zistíme zbytočné odchýlky, tam ich treba opraviť.

Ako charakteristický príklad uvádzame väzbu *dbať niečoho* a slovo *skľudzeň.* V Slovenskej reči (ročník I, str. 15—16) uviedli sme celú kopu príkladov, ktoré presvedčujú o tom, že v ľudovej reči sú len väzby *dbať na niečo* alebo *dbať o niečo.* Len tieto väzby sa vyskytujú v spisovnej reči. Preto chybne učila Czambelova Rukoväť (1. vydanie, str. 303), že je dobrá i väzba *dbať niečoho.* Z Czambela dostala sa táto neživá väzba i do Pravidiel. Praktickému filologovi je hneď jasné, že nezvyčajná a neslovenská väzba *dbať niečoho* nemá miesta v spisovnej reči slovenskej.

Podobne v spisovnej reči zbytočné je slovo *skľudzeň* miesto *úroda.* Ale niektoré naše denné časopisy úmyselne kazia stabilitu spisovného slovníka a obľubujú neslovenské slová, ktorým nik nerozumie. Rob. noviny (zo 6. sept. t. r., č. 200, str. 3) už píšu i takúto nemožnú vetu: „búrku *skľúdza,* kto seje vietor". Takto sa kazí slovenský slovník, a to na veľkú škodu spisovnej a ľudovej reči. Potom nie div, že našim roľníckym a robotníckym vrstvám sú nesrozumiteľné mnohé články v časopisoch a mnohé ľudovýchovné spisy.

Spisovná syntax a slovník majú sa shodovať, nakoľko je to možné, so živou rečou. Ináč spisovná reč bude sa neustále odcudzovať masám národa a stratí pevnú zem pod sebou.

Moderný život, rozvoj techniky a rozličných iných vedeckých

disciplín tvorí si množstvo nových slov pre nové pojmy. Je len prirodzené, že mnoho nových slov preberáme z češtiny, keďže nám ľudová reč vo všetkom nestačí. Ale chybné by bolo prejímať aj také slová (skľudzeň!) a väzby (dbať niečoho), pre ktoré máme v slovenčine dobré domáce výrazy, lebo tým by vznikala veľká priehlbeň medzi spisovnou rečou a ľudovou. Pre spisovnú slovenčinu má platiť táto zásada: viažme slová tak, ako ich viažeme v živej reči; kde máme dobré domáce slová, nevytískajme ich novými, neslovenskými slovami.

Riešenie problémov odbornej terminologie žiada si osobitných metod, o ktorých budeme písať inokedy.

*

Nespomenuli sme nárečky rozličné germanizmy, maďarizmy a francizmy, ktoré k nám prenikajú v ostatnom čase, lebo pri posudzovaní správnosti jazykovej nezáleží na tom, či slovo alebo väzba je z nemčiny, maďarčiny, francúzštiny, češtiny alebo z niektorého nášho dialektu, keďže na príklad hláskoslovne chybný dialektický tvar alebo nepotrebné dialektické slovo je práve takým hriechom proti správnosti spisovnej reči, ako ktorýkoľvek maďarizmus a germanizmus.

*

V tomto článku išlo nám predovšetkým o to, aby sme poukázali aspoň na najdôležitejšie spôsoby, ako zisťujeme správnosť spisovnej reči. Chceli sme našich čitateľov upozorniť na to, že aj oni sami môžu zisťovať správnosť niektorých slov, väzieb a pod. Problémy správnosti jazykovej sú veľmi komplikované, najmä v podrobnostiach. Nemohli sme riešiť všetky v tomto článku. V rubrike Rozličnosti budeme analyzovať konkrétne príklady z jazykovej praxe. Na tomto mieste treba nám ešte upozorniť na to, že v Slovenskej reči budeme sa venovať predovšetkým bežnej spisovnej próze, ktorá je dennou potrebou nás všetkých. Osobitné problémy básnickej reči, divadelnej slovenčiny, vedeckej prózy musíme nateraz ponechať bokom, keďže predovšetkým treba stabilizovať bežný spisovný úzus.

Ustavičným upozorňovaním na správnosť jazykovú chceme dosiahnuť väčšiu a hlbšiu kultúru spisovného jazyka, chceme napomáhať jeho ustálenie a upozorňovať spisovateľov a verejnosť, aby budovali spisovnú reč z domácich prvkov, zo slovenského základu.

Spisovná reč slovenská bola vždy do istej miery kultúrnou historiou nášho národa. V časoch najhorších našli sa horliví ochrancovia jej čistoty a pôvodnosti. Bolo by veľmi chybné, keby sme dnes, keď naša kultúra sa rozrastá, zabúdali na správnosť jazykovú. Potrebujeme mať takú spisovnú reč, ktorá by svojím bohatstvom, svojou presnosťou vyhovovala požiadavkám, kladeným na kultivované jazyky. Dúfame, že naši spisovatelia, učitelia a všetci, čo píšu po slovensky, budú nám v tejto práci na pomoci.

Belo Letz.

PLEONAZMUS U NAŠICH DEMINUTÍV.

Z kmeňa ako z gramatického základu vznikajú všelijaké tvary a slová rozličnými príponami, ktoré modifikujú význam slova. Dávajú mu charakter na pr. činnosti (kupec), hromadnosti (prátie), miesta (schodište) a pod.

Keď ku kmeňu pristupujú zmenšovacie prípony, hovoríme o zdrobnelých slovách, o deminutívach.

V slovenčine je veľa deminutív. Najčastejšie ich prípony u podstatných mien sú: *-ík* (medviedik, človiečik), *-ica* (bundica), *-ok, -ek,* (korienok, prášok, potôček), *-ka* (zásterka), *-ec* (stolec), *-ce* (okience), *-a, -ä* (húsa, chlápä), *-ček* (chlapček), *-íčko, -íček* (stolíček, Janíčko), *-ička* (hlavička), *-uška* (devuška), *-enka, -inka* (hlavinka), *-ečko* (okienečko), *-očka, -ôčka* (dievočka, byľôčka), *-ičko* (slovíčko) a iné.

Všetky tieto prípony nemajú rovnakú výraznosť. Deminutívny význam časom u niektorých klesal, až sa zakalil, najmä u prípon, ktoré maly niekoľko funkcií nezdrobňovacích. A tak sa dávala prednosť niektorým príponám, kým iné sa zanedbávaly.

Ak bol deminutívny význam prípony zatemnený, jazykový cit pomáhal si regeneráciou prípony; oživil deminutívnosť tak, že ju nahradil inou zvyčajne výraznejšou príponou, najmä zloženými koncovkami zdrobňovacími *-ec* + *ek* (chlapček), *-ce* + *ko* (perečko) a pod.

V podstate každé zdrobnelé slovo je vlastne nedeminutívny jeho kmeň s takými synonymnými prívlastkami, ktorých základným členom je adjektívum *malý,* na pr.: chlebec = malý chlieb; ženica = malá žena; mestečko = malé mesto. I právom by sa čakalo, že deminutívne slovo je tak priliehavým náhradkom spojenia prívlastok + nezdrobnené slovo, že pri ňom atribút ‚malý' nebýva.

No azda uvedená okolnosť o nejasnom význame prípon alebo snaha zdôrazniť zdrobnelosť spôsobuje, že najdeme spojenie *malý* + *deminutívum,* a to nielen v ľudovej reči, ale i v literárnej.

Zo Slovenských povestí A. H. Škultétyho a P. Dobšinského (Banská Štiavnica, 1859, sv. III—VI.) sú tieto doklady z ľudovej reči: na *-ť* kmene: „Chlapci, nezabite to *malô háďa,* 461; vidí jedno *malô vtáča* na konari sedieť, 525; na príponu *-ec*: a tu leží v prachu *malý chlapec* a pretiera si oči, 524; Jedna chudobná vdovica ostala *s* troma *malými chlapcí,* 262; na *-ek, -ok*: Úradník, daj mu ju vystaviť s troma železnými dverma a len *s* jedným *maličkým obločkom,* 271; na *-ík*. A tu vidí ako chlapci jednoho *malého psíka* bijú, 460; na *-ka*, kvet sa mení na *malé* lysklé *bobuľky,* 223; v Kompit kráľovej krajine, jedna *malá dedinka,* 362; že jich dcéra *za* tak *malú chvíľku* k sebe prišla, 498; *v* jednej *malej chalupke,* 554; na *-íček*. Mal ten kráľ so sebou aj jednoho *malého psíčka,* 212; na *-ček*, ktorá už jeho

malého synčoka nadájala, 306; a pred uľakanou Hankou zastane jeden *maličký chlapček*, 352; Pri zelenom háji stál *malý* drevený *domček*, 449; na *-ičkaı* svieti sa ako *malá hviezdička*, 206; ono má jednu *malú kasničku*, ktorú ten kľúčik neotvorí, 410.

Z ľudovej reči prešiel tento úkaz i do literatúry, znak, že nejde v tomto spojení o mylné chápanie alebo o nejakú gramatickú povrchnosť. Vezmime si na pr. úryvok z románu Matúša Kavca „Klein, aber mein" (Slovenské pohľady 1933, č. 6, str. 351 a n.): keď on ešte bol *malým chlapcom*, 351; Na ľavej strane postavila sa im do očí s akousi skromnosťou *malá chalúpka*, 351; A dolu spalo mesto, zaplavené *malými svetielkami* tisícerých lámp, 354; Prikradol sa k nemu *malý Štanko*, 355. So stránky slohovej deminutívne výrazy *malý* + *deminutívum* sú pleonazmom, lebo je akosi zbytočné, aby sa zdrobnelý význam vystihoval ešte aj adjektívom *malý*, keďže deminutívna prípona sama má už splniť túto úlohu.

Ale tento pleonazmus je i dôkazom, že prípona nebola asi vždy funkčne dosť silná a potrebovala istej opory, ktorej sa jej ušlo okrem iných možností práve v tomto spojení. Ak by sme pripustili túto mienku, dával sa prívlastok *malý* k deminutívu najskôr u prípon málo výrazných, kde je zdrobnelosť zakalená, bo významove široká: *väča, chlapec* ap. Od nich časom prešiel i k príponám ostatným: *kľúčik, chlapček, oblôček* a iné, hoci ho ani nepotrebovaly, lebo maly dosť deminutívnej sily. U týchto prípon je spojenie *malý* + *deminutívum* naozaj pleonazmom, lebo v ňom *malý* má slabšiu oprávnenosť.

Takýto prechod, povedzme, dobrého pleonazmu k deminutívam jasného významu je oveľa pochopiteľnejší, keď podrobíme význam deminutíva pozornejšiemu skúmaniu. Podívajme sa na pr. na doklad: ... svieti sa ako *malá hviezdička*. Keď zazreme na oblohe hviezdu, povieme *hviezdička* i bez ohľadu na jej veľkosť, lebo máme na mysli jej ligot a krásu, slovom všetko, čo nás s ňou zbližuje. Svojho priateľa (nech je aj stokilový!) v nadšení oslovíme: „Chlapček môj zlatý!" Tu už deminutívna prípona nemá čo robiť s malosťou osoby alebo veci. V týchto prípadoch ide o akési zlepšovanie významu, ktorým deminutívum od pôvodnej zdrobnelosti za emotívneho spôsobu vyjadrovania prešlo celkom do inej kategorie. Zdá sa, že takto si môžme vysvetliť i zdrobnelú formu hypokoristík a patronymík: Janko, Miško, Marčuľka, kde deminutívum sa prenieslo tiež na osoby, ktoré by zaslúžily skôr augmentatívneho označenia. No, a u takýchto zjavov, keby pristúpila i snaha vystihnúť deminutívnosť, spojenie *malý* + *deminutívum* nie je neoprávneným pleonazmom, ale jemnou výrazovou potrebnosťou.

Opačný pól nám odzrkadľujú také doklady, kde deminutívnosť slova narušuje sa prívlastkom kontrastujúcim so zdrobnelým tvarom. Takto sa dosiahne nepochybne štylárnej živosti, hoci aj na úkor gramatickej logičnosti: postav vodu do toho

veľkého hrnka, 232; ešte sa aj *kus večierky* najde, 206. Pôvod tohto spojenia je azda v okolnosti, že hovoriaci si vôbec neuvedomuje zdrobnelosť, čo dokazuje, že niektoré deminutívne prípony nie sú významom dosť silné.

Keď treba teda takéto zjavy posúdiť so stránky rečovej správnosti, platí štylistická zásada, že pleonazmus býva zvyčajne chybou, ak skŕsa nedostatkom jazykového citu a nevedomosťou, no umelcovo pero ho pretvára na slohovú ozdobu.

Pavol Florek:

TOPOGRAFICKÉ NÁZVY V SLOVENČINE.

Naším politickým oslobodením kvantitatívne vzrástla i naša reč: z úzkeho poľa literatúry krásnej a zo skromnej literatúry odbornej dostala sa do všetkých odborov štátnej správy a do premnohých odvetví nášho spoločenského a hospodárskeho života. Nie div teda, že na všetko a vo všetkom nevystačila. Potrebné boly Pravidlá slk. pravopisu, určené hlavne pre každodennú potrebu.

Pravidlá a slovník vo svojich ustanoveniach pamätajú síce na topografické názvy, ale skôr len so stránky pravopisnej[1] ako lexikálnej, neudávajúc v slovníku i tvary všetkých potrebných názvov zemepisných. — Preto slovenská škola a odborná literatúra nevyhnutne potrebujú ustáliť zemepisné názvy, aby častým upotrebovaním nesprávnych tvarov v učebniciach, na mapách a v literatúre neutrpel škodu charakter slovenčiny.

V tomto článku pokúsim sa podať niekoľko návrhov na ustálenie topografických názvov v slovenčine, predostierajúc ich verejnosti slovenskej i kartografickej sekcii kongresu čsl. zemepiscov, ktorý bude počiatkom októbra t. r. v Bratislave.

I.

Pri tvorení a ustaľovaní našich topografických názvov musíme mať na zreteli, že slovenčina je samostatný spisovný jazyk, majúci vlastné zákony, ducha a charakter. Preto nemožno si nevšimnúť vývinom ustálených zemepisných názvov, ako sa javia v našej skromnej literatúre predprevratovej, a to v našich slovníkoch, gramatikách spisovnej slovenčiny, v zemepisných učebniciach býv. slovenských stredných škôl v Revúci, v Turč. Sv. Martine a v Kláštore pod Znievom a čiastočne i v zemepisných učebniciach ľudových škôl pred prevratom a konečne v cestopisoch.

Slovníky[2] ako Bernolákov, Jančovičov, Loosov a Pechányov

[1] Pravidlá, str. 5 a 17.

[2] *A. Bernolák,* Slowár Slowenski — Lexicon slavicum. Budae 1825. I—VI. sv. *Št. Jančovič,* Noví Slovensko-maďarskí a Maďarsko-slovenskí slovník. Sarvaš 1848. *J. Loos,* Slovník slovenskej-maďarskej a nemeckej reči. Pešť 1871. *Ad.*

v svojich úvodoch neposkytujú nám síce nijakých direktív k spôsobu písania najmä cudzích mien, ale obsahujú výdatný materiál na excerpovanie; slovníky ostatné (Kálal-Salva, Frýdecký-Kompiš, P. Tvrdý a Mir. Kálal) majú cieľ lexikálne diferenčný, topografie sa už menej dotýkajú. Slovenské gramatiky[3] by nám poskytly aké-také pokyny zasa pri spôsobe písania cudzích mien. Tu prichodí do úvahy najmä S. Czambelova Rukoväť a roku 1931-ho vydané Pravidlá so svojím slovníkom.

Zemepisné učebnice a mapy bývalých slovenských stredných škôl poskytly by nám len málo materiálu pre stanovenie topografických názvov, a to i preto, že tie školy — vinou vtedajšieho režimu — maly len krátky život,[4] i preto, že zemepis podľa vtedajšej osnovy samostatným predmetom bol len v I.—II. triede, inde vyučoval sa pri dejepise. Ale s nášho hľadiska je dôležitá okolnosť, že sa vyučovalo najviac „podľa rukopisov“[5] a stredom zemepisného vyučovania bolo „hotovenie máp“. Ročné zprávy ústavov spomínajú i „stenové“ mapy, ale z textu nemožno zistiť,

Pechány: Slovník slovenský a maďarský. Budapešť 1906. — *K. Kálal-K. Salva*: Slovník slovenskočeský a československý. V Lipt. Ružomberku 1896. — *Fr. Frýdecký-P. Kompiš*: Příruční slovník česko-slovenský a slovensko-český. Praha 1919. — *Peter Tvrdý*: Česko-slovenský diferenciálny slovník. 1922. — *Mir. Kálal*: Slovenský slovník z literatúry aj náreční. B. Bystrica 1924.

[3] *Ľud. Štúr*: Nauka reči slovenskej. V Prešporku, 1846. (O písaní cudzích slov viď str. 111.)

Martin Hattala: Krátka mluvnica slovenská. V Prešporku 1852. (Viď str. 61.) Mluvnica jazyka slovenského. Pešť 1864. I—II. diel.

Fraňo Mráz: Slovenská mluvnica. V Ungvári 1871. (O písaní cudzích slov str. 188.)

Dr. S. Czambel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turč. Sv. Martin 1902. (O písaní vlastných mien str. 268—71.)

[4] Ev. a. v. gymnázium v *Revúci* trvalo podľa ročných zpráv od šk. r. 186/34—73/4; ev. a. v. gymnázium v *Turč. Sv. Martine* od šk. r. 1868/9—73/4; a rím.-kat. gymnázium v *Kláštore pod Znievom* od šk. r. 1869/70—73/4.

[5] „Náukový rozvrh“ na gymnáziu v T. Sv. Martine pre I. triedu spomína „Učebnú knihu zeměpisu pro I. tř. stř. škol od dr. Ant. Tilleho v Čechách“, na jednom mieste „dľa Šuberta“, inde bez učebnice; na gymnáziu i učiteľskom „semenisku“ v Revúci vyučovalo sa niekde podľa zemepisu J. Štepana ako i v Kláštore pod Zn., kde sa spomína i zemepis Belingera, ináč všade „podľa rukopisu“, t. j. profesora. — Viď ročné zprávy ústavov.

Slovenské učebnice zemepisu pred rokom 1918 (najmä pre ľudové školy) boly: *Burger*: Všeobecný obraz zemepisu. Trnava 1851. — *Emericzy*: Návodnia kniha ku vyučovaniu zemepisu v ľudových školách. Budapešť 1878. — *Galbavý*: Zemepis. Skalica 1871. — *Gáspár*: Počiatočná nauka zemepisu pre ľudové školy. Budapešť 1879. — *Győrffy*: Zemepisná knižočka. Ostrihom 1890. — Zemepis pre národné školy. Ostrihom 1880. — *Kožehuba*: Zemepis pre národné školy. Turč. Sv. Martin 1872. — *Kuftner*: Krátky zemepis. Budapešť 1879. Návod k zemepisu. Pešť 1871. Zemepis. Budapešť 1891. — *Matzenauer*: Krátky zemepis pre slovenské národné školy. Skalica 1872. Počiatky zemepisu. Brezno 1868. — *Ormis*: Malý zeměpis. B. Bystrica 1850. — *Rizner*: Krátky zemepis. Skalica 1876. — *Szebeszta*: Zemepis pre slovenské elementárne školy. Budapešť. — *Stelzer*: Všeobecný zemepis. Skalica 1867. — *Zellinger*: Zemepis pre IV. a V. triedu. Skalica 1874. — Z týchto niektoré sa upotrebovaly i na býv. stredných školách v Revúci, v T. Sv. Martine a v Kláštore p. Znievom.

či ide o mapy slovenské, a keby aj, otázka je, či sa podnes zachovaly.[6]

Roku 1927-ho vyšiel prvý slovenský, vlastne poslovenčený atlas pre školy ľudové a roku 1928-ho i pre školy meštianske.[7]

Autor českého originálu, riaditeľ Fr. B. Škorpil, požiadal ma, aby som poslovenčil české názvoslovie atlasu. Úloha naoko nepatrná, ale v skutočnosti — pri vyššie vylíčených okolnostiach — neobyčajne ťažká a zodpovedná.

Okrem Czambelovej Rukoväti a niektorých poslovenčených učebníc zemepisu nebolo vzoru, ani skúsenosti, o ktoré by sa dalo oprieť, preto sú to práce hodne nedokonalé. Istú výhodu to predsa malo. Poslovenčovanie a opätovné upravovanie topografických názvov ukázalo niekoľko problémov, ťažkostí a otázok zásadných, ktoré sa budú musieť riešiť vzhľadom k medzinárodnej topografii, iné v dohode s topografickými odborníkmi českými a konečne vyskytly sa hojné otázky čiro slovenské, patriace výlučne do kompetencie historicko-geografického odboru a pravopisnej komisie Matice slovenskej. — Dovolím si ich vylíčiť tak, ako sa mi vynorily pri práci už spomenutej a v praxi pedagogickej. Sem zahrniem i také otázky, na ktoré sa už poukázalo v tlači.[8]

---

[6] Ročná zpráva z r. 1868-69 gymnázia v T. Sv. Martine hovorí o viacerých „stenových mapách" v muzeu (sbierkach), ale neudáva ani autora, ani názvu. Inde sa spomína mapa Uhorska a Palestíny. Podľa zprávy gymnázia v Revúci r. 1864-5 (str. 26.) prof. G. Šmiedt zhotovil *veľký zemeviď* Orbis terrarum antiquus. Bola to teda mapa dejepisná.

Učebné plány všetkých ústavov a tried ako hlavný cieľ zemepisného vyučovania udávajú „hotovenie zemevidov". — Zemepis vyučovali *A. H. Škultéty, Ormis, J. Botto, Kovalevský, Viest, J. Nedobrý, S. Zachej, H. Náhlik* a *G. Zaymus*. Nezachovalo sa niečo z ich práce?

[7] *F. B. Škorpil*: Zemepisný atlas pre školy ľudové. Názvoslovie upravil prof. P. Florek. Štátne nakladateľstvo v Prahe 1927. Kčs 8·—. Zemepisný atlas pre školy meštianske. Názvoslovie poslovenčil prof. P. Florek. Št. nakladateľstvo v Prahe 1928. Kčs 35·—. R. 1930 vydanie II.

[8] *Dr. J. Martinka*: Cudzie miestne mená v slovenčine. Slovenská reč I, str. 73 a nasl.

S obsahovou stránkou článku — ako to moje neskoršie vývody dokazujú — súhlasím, ale nemôžem nechať bez poznámky záver štúdie. Dr. Martinka tu píše, že „správne písať cudzie mená po slovensky bolo dosiaľ *nie rečovou, lež finančnou otázkou*". Ďalej, že slovenskí profesori zemepisu svoje jednotné stanovisko *„uplatniť môžu — vraj — u slovenského nakladateľa"*. Autor hovorí o atlasoch *školských*, o ktorých dobre vie, že ako učebné pomôcky podliehajú *schváleniu* ministerstva školstva, ktoré má svoje zásady a veľmi ťažko je hájiť nejaké odlišné stanovisko. Ak by si autor alebo poslovenčovateľ uplatnil svoje stanovisko u nakladateľa, nedostane schválenie u ministerstva a bez toho atlas nikto nevydá. — Že je to teda nie otázka finančná, ale pravopisná, toho dôkazom je i celý komplex otázok, ktoré len čakajú na odborné riešenie a najmä — akceptovanie.

Nevhodná poznámka je o cenách. Cena pôvodného (českého) atlasu a poslovenčeného je *tá istá*, preto nemožno napísať o slovenských atlasoch, že „sa to veľmi lacno robí a draho sa predáva". Práve Škorpilove atlasy sú zo všetkých pomerne najlacnejšie.

II.

Mapy (atlasy) zahrnujú v sebe topografické názvy všetkých štátov (národov) sveta, písané pôvodne najrozličnejšími abecedami, v ich výslovnosti sú hlásky mnohým národom neznáme, alebo len ťažko reprodukovateľné, preto pri písaní cudzích mien zemepisných vyskytujú sa predovšetkým ťažkosti *spoločné* každej odbornej literatúre.

Netreba hádam ani zdôrazňovať, že geograf i kartograf má sa bezpodmienečne pridržať medzinárodnej zásady, ktorú si vynútila sama podstata a cieľ mapy, t. j. písať zemepisné názvy vždy v ich *úradnom znení.* I pri ustaľovaní písania cudzích mien a názvov v slovenčine len táto zásada môže byť jedine smerodajnou. Jej výhody sú každému dobre známe, natoľko, že akákoľvek argumentácia pro a kontra by bola, hádam, zbytočná.[9] Ale isté je, že dôsledné aplikovanie a dodržiavanie tejto zásady pri písaní cudzích mien v slovenčine (podobne ako i v iných rečiach) stretáva sa s veľkými — niekde až neprekonateľnými — ťažkosťami, ktoré podľa ich povahy môžeme rozdeliť na niekoľko kategorií.

Do 1. k a t e g o r i e zaradil by som ťažkosti s úradnými miestnymi názvami, písanými pôvodne *nelatinskou orfografiou,* teda azbukou alebo inými východnými abecedami.

Tu sa, pravda, geograf i kartograf musí pridržať zásady správneho a presného prepisu. Správny prepis do slovenčiny vyžaduje rešpektovať tieto dve zásady:

a) Názvy *azbukou* písané — ruské, srbské a bulharské — ako názvy slovanské majú sa prepísať len *ortograficky* správne do slovenčiny. Tu musí rozhodnúť slovanský filolog-Slovák, ako máme písať po slovensky správne: *Dniepr* či *Dnepr, Sevastopol* či *Sevastopoľ, Dniestr* či *Dnestr?* — ako prevziať tvary *Stanovoj-Jablonovyj* chrbát a iné.

b) Názvy písané pôvodne inou *abecedou východnou* než azbuka — arabskou, gréckou, hebrejskou, indickou, čínskou, perskou, siamskou ap. — maly by sa do slovenčiny prepísať — *foneticky.* Toto prepisovanie muselo by sa diať verne *podľa originálu* názvov oficiálnych a nie ako doteraz podľa máp nemeckých, francúzskych a anglických, ktoré často nezachycujú správne znenie názvu a možno predpokladať, že mapy koloniálnych národov neužívajú vždy ani úradného tvaru a tak sa stáva, že naše mapy sú veru už veľmi ďaleko od skutočnosti. Všimnime si na pr. miestne názvy Prednej Azie, Číny, Egypta a ostatnej Afriky.

---

[9] Samo ministerstvo školstva na pokyn ministerstva zahraničia ukladá svojim školským úradom pre styk s konzulátmi v zahraničí toto: *„Jméno města* jakož i bližší označení čtvrti, ulice... *jest uváděti na adrese v jazyku příslušného státu* nebo francouzsky *a nikoliv snad ve znění českém nebo slovenském"*... a uvedené sú úradné názvy miest, ktoré majú odlišné znenie v češtine a slovenčine. Věstník Mšano VII (1925), str. 104. Prečo iné učiť a iné žiadať, ukladať?!

Do 2. kategorie zahrnul by som ťažkosti s aplikovaním zásady písania oficiálnych mien na oblastiach starých kultúr Macedonie, Trácie a maloazijského, kedysi gréckeho pobrežia. Tu staré, niekoľko storočné, ba i tisícročné názvy, tak zv. *historické* zmenou politickej vlády prestaly byť názvami úradnými a miesto nich majú byť prijaté mená *dnešné,* v literatúre doteraz neznáme, na pr.: *Izmir* miesto Smyrna, *Galibolu* miesto Gallipoli, *Tekirdag* miesto Rodosto, *Trabzon* miesto Trapezunt a iné.

Dôsledným aplikovaním zásady oficiálneho prepisu vzniknú mapy (odborné diela i učebnice) *dvojakého* názvoslovia o týchže oblastiach a mestách: historické s názvoslovím už vžitým, z histórie známym a mapy zemepisné s názvoslovím dnes oficiálnym. Iné názvy by mala mapa historická a úplne iné zemepisná!

V záujme školy i vedy — myslím — bude sa tu musieť prijať praktický spôsob *dvojitého* písania, resp. označovania miestnych názvov, a to na mapách historických uprednostnením názvov historických a na mapách zemepisných zasa mien dnes oficiálnych,[10] na pr. *Smyrna-Izmir, Rodosto-Tekirdag* na mape historickej; ale *Izmir-Smyrna, Tekirdag-Rodosto* na mape zemepisnej.

Kategoria 3. Problémom ostáva, či zásada písania oficiálnych mien má sa vzťahovať na *dnešné Rusko* — SSSR —, kde zmenou vládneho režimu nastala i zmena mnohých bývalých úradných názvov miest. Ich trvanie je úzko späté s trvaním *režimu* samého. Má sa azda prijať výlučné písanie: *Leningrad* m. Petrograd, *Stalingrad* m. Caricyn, *Rosslovl* m. Smolensk, *Dnepropetrovsk* m. Jekaterinoslav, *Severnaja Zemlja* m. Zem Mikuláša II. a iné?

Tu by bolo — hádam — najsprávnejšie zaujať praktické stanovisko kompromisné, aby sa upotrebovaly názvy bývalé oficiálne a pod ne nech sú petitom uvedené názvy sovietské. Teda *Petrograd (Leningrad)* ap.

Kategoriu 4. tvoria rieky. Nie je ľahko riešiteľná otázka, ako písať mená riek, tečúcich cez viaceré územia štátne, ako na pr. franc.-belg. *Maasa, Mosela, Šelda,* čes.-nem. *Labe-Elba,* nem.-hol. *Rhein-Waal,* rum.-mad. *Maruša,* pol.-lit. *Niemen,* rus.-lot. *Zap. Dvina-Dangava,* špan.-port. *Minjo, Duero, Tajo* a iné.

Spravodlivé by bolo, aby sa táže rieka označovala vždy oficiálnym názvom toho národa, ktorého územím tečie. Malo by to praktický význam pri cestovaní, štúdovaní a nerobilo by ťažkosti ani v literatúre. V škole by sa učil názov najznámejší.

Konečne ešte jednu bolesť spomeniem, a to *úradné názvy štátov.* Naše mapy ich vôbec neznajú. Vzťahuje sa to v prvom rade na tie štáty, ktorých úradné názvy sa *úplne líšia* od po-

[10] Skoro podobné ťažkosti — nie s písaním, ale s čítaním mapy — aspoň prechodne sa vyskytujú i na oblasti národných štátov, utvorených po svetovej vojne v pásme tak zv. malých národov. Štúdium predprevratovej odbornej literatúry na dnešných mapách je na pr. skoro nemožné.

menovania nášho, na pr. *Mbretnia Shqiptaré* = Albánsko, *Eesti Vabariik* = Estonská republika, *Suomen Tasavalta* = Finská republika, *Latvija* = Lotyšsko, *Helleniki dim.* = Grécka republika, *Sverige* = Švédsko. Odlišné sú i *Nederland, Deutschland, Österreich* a *España.*

Naše zemepisné učebnice[11] aspoň pre vyššie triedy v tomto značia pokrok, keďže v zátvorkách označujú oficiálny názov štátu. Ale v prepisovaní sú bezradné. Odporúčal by som spôsob písania, uvedený v kategorii 1., *a), b)* a na mapách umiestiť v zátvorke pod názvom domácim.

Doteraz spomínané problémy sú *medzinárodné,* t. j. spoločné každému spisovnému jazyku. Pri ďalšom aplikovaní zásady oficiálnych názvov v spisovnej reči slovenskej vyskytne sa nám opäť niekoľko otázok domácich a čiro slovenských.

1. Je známe, že v slovenských učebniciach, na mapách i v literatúre užívajú sa názvy *v češtine* úplne *udomácnelé, ale v slovenčine* vonkoncom *neznáme.* Tak: *Kreščak* m. Crésy, *Řezno* m. Regensburg, *Cáchy* m. Aachen, *Míšeň* m. Meisen, *Kodaň* m. Kjöbenhavn a iné. Deje sa to predovšetkým proti zásade písania oficiálnych názvov. Ale v skutočnosti niet nijakej príčiny, pre ktorú by sa mala porušiť táto zásada. Slováci, nemali takých čulých kultúrnych, politických a hospodárskych stykov so spomenutými zemami a mestami — ako Česi, preto si cudzie názvy neprispôsobovali, takže dnes nemajú ani tradičných príčin, aby sa pridržali názvov typu Míšeň, Cáchy a pod. V tomto prípade teda slovenčina by nemala mať ťažkosti a prekážok.

2. Podobne nemožno akceptovať ani miestne mená svojimi koncovkami prispôsobené slovanskej výslovnosti, alebo názvy do polovice poslovenčené, na pr. *Brémy* m. Bremen, *Bruggy* m. Bruges, *Lubek* m. Lübeck, *Roztoky* m. Rostock, *Brunšvik* m. Braunschweig, Enže, Salice, Mohan a iné.

A konečne do tejto kategorie patria i tvary cudzích mien, prispôsobené českej výslovnosti, Inšpruk, Augšburk, Přemyšl, Hirberk, Linec a iné.

3. Podľa normy vyššie stanovenej musí sa v slovenčine upustiť od úzu býv. uhorských alebo poslovenčených maďarských miestnych mien, ako *Miškovec, Jáger, Vacov, Ráb, Jedlovo, Uh. Sť. Hrady, Stol. Belehrad, Kysek* a pod. Ale v učebniciach maly by sa aspoň v zátvorkách uviesť s patričným pripomenutím miestne mená v slovenčine *úplne vžité,* ako *Ostrihom, Temešvár, Debrecín, Segedín.*

Treba i to uznať, že dôsledné aplikovanie princípu oficiálnych názvov v spisovnej slovenčine nie je možné. Život a rečový úzus i systém slovenčiny požadujú, aby sa urobily výnimky, najmä tam, kde ide o tvorenie prídavných mien. Sú to hlavne názvy: *Rím,* rímsky pápež, *Paríž,* parížsky, *Viedeň,* viedenský

[11] *Sť. Nikolau,* Učebnica zemepisu pre vyššie triedy stredných škôl. Praha 1929.

a pod. Tieto a podobné vžité názvy nemožno nahradiť terajšími cudzími názvami *Roma, Paris, Wien,* lebo sú nášmu jazykovému cíteniu cudzie a nemožno od nich utvoriť prídavné mená!

4. Veľmi vážna otázka je užívanie slovenských miestnych názvov v dielach a mapách českých a opačne českých názvov v slovenčine. Tu stojíme na zásade *vzájomnej parity,* t. j. aby sa v slovenčine české miestne mená písaly oficiálne česky, ako *Olomouc, Přerov, Břeclav, Chřiby, Křemešník,* ale práve tak slovenské miestne názvy v češtine správne po slovensky.[13] Teda nie *Baňská Bystřice, Šťávnice, Píšťany, Zvoleň, Vrůtky* a pod.

III.

Pravidlá slovenského pravopisu, slovník a — topografické názvy. Pravopisná komisia pri ustaľovaní slovenského pravopisu dotkla sa čiastočne i topografických názvov v kapitole o písaní cudzích mien. Z výsledku je viditeľné, že komisia urobila to bez štúdia celého tohoto problému: riešila niektoré podrobnosti, ale nezaujala stanovisko k problému ako celku. „Pravidlá" (na str. 17.) pri písaní cudzích slov dovoľujú *dvojaký* spôsob: zachovať pravopis jazyka, z ktorého bolo slovo prevzaté, alebo prispôsobiť ho slovenskému pravopisu. Z toho „i tak i tak" vznikla neistota, kde-tu i nesprávnosti a protirečenia. „Pravidlá" píšu: Maroko, Odesa, ale Mekka, Mokka; Dardanely, ale Kordillery; Afény, Korinf, Afika, Maratón, ale Thrácia (potom gréc. Thrakia!), Thesália, Pantheon; Persia, ale Korzika! „Pravidlá" nie sú dôsledné ani pri označovaní dĺžok názvov. Píšu na pr. Polynézia, Albánia, Kréta, Arábia, ale Armenia (Armen?), Brazília, Sicília, Fenícia, Ilyria a pod. Prečo píšu: Lucemburg, keď je úradný názov Luxemburg a máme Mexiko, Alexej, Alexander; prečo Vratislav i Vratislava? A čo s názvom *Tyrrhenské* more?

Slovenčina pri ustaľovaní topografických názvov v mnohých veciach nie je viazaná tradíciou, preto budúca komisia má a môže postupovať čo najracionálnejšie a najúčelnejšie, t. j. zjednodušovať a nekomplikovať. Tú výhodu máme oproti literatúram starým, ktorým v účelnom usporiadaní topografických názvov prekážajú viacstoročné zvyklosti — tradícia.

Nadhodením a utriedením problémov, vyskytnuvších sa pri úprave topografických názvov slovenskej mapy, dovolil som si poukázať na to, že ťažkosti užšie slovenské, nami stále pociťované (najmä v škole), na ktoré poukázal v tomto časopise i dr. J. Martinka, sú závislé od celkového i *zásadného* riešenia pro-

[13] S tohoto stanoviska nemožno schvaľovať univ. prof. dr. *J. Królom* navrhované *pomenovanie slovenských hôr* pri rozčlenení Slovenska na prírodné oblasti, keď píše: *Bílé Karpaty, Větrné hole, Slov. Krušnohoří* m. *Slov. Rudohorie, Ptáčnik* m. *Vtáčnik, Polana* m. *Poľana, Babia góra* m. *B. hora* ap. Dr. *Jiří Král,* Úvahy o rozčlenění československých Karpat na přírodní oblasti a pojmenování těchto oblastí. Sborník filozofické fakulty univerzity Komenského v Bratislave. Roč. VII. č. 54. (1.)

blému, ktorý v svojej celosti, ako som ho v práci naznačil, nie je prakticky riešený hádam nikde a čaká na odbornú prácu kongresov zemepiscov a filologov.

Spisovná reč slovenská prežíva dobu svojho kodifikovania, potrebuje ustáliť názvoslovia jednotlivých odborov, predovšetkým zemepisného. Je na čase, aby Matica slovenská zostavila príslušnú komisiu, ktorá v dohode s jej pravopisnou komisiou rozlúštila by z celého komplexu otázok predbežne aspoň najpálčivejšie a tým zaviedla akú-takú jednotnosť v písaní domácich a cudzích topografických názvov.

NOVÉ KNIHY.

ZATRATENÉ ZLATO, román Zsigmonda Mórica, Preložila dr. A. Göllnerová. Vydanie nakladateľstva Bibliotheky v Bratislave. Strán 229.

Bibliotheka vydala 1. sériu Žatvy, edície domácich a cudzích autorov. Doteraz vyšlo desať čísel, z ktorých je 8 cudzích a 2 domáce. Cudzí autori sú volení dosť šťastne, ale preklady s rečovej stránky mohly byť i lepšie. Zastavíme sa pri preklade dr. A. Göllnerovej, keďže reagovala v Prúdoch (XVII, 277—278) na kritiku svojho prekladu (v. Sl. pohľady č. 4. roč. 1933).

A. Göllnerová má v svojej odpovedi aj ironické poznámky. Nepáči sa jej na príklad, že L. Mrázová našla málo čechizmov v jej preklade. V súvislosti s týmto prekladateľka píše: „Táto okrídlená a otrepaná fráza určitej kultúrnej orientácie je len dokladom úbohosti našej rečovej kritiky. Znie veľmi honosne na ochranu slovenčiny, ale okrem určitých tendencií neprezrádza ničoho. Je prejavom jednostranných, iba zdanlive puristických snáh bez vedeckého podkladu.“ Takto dr. Göllnerová (na str. 278, XVII. ročníka Prúdov). Nebudeme debatovať s prekladateľkou, či je lepšie mať „určitú kultúrnu orientáciu“ alebo nemať nijakú. Radšej sa pokúsime zistiť, nakoľko prekladateľka rešpektovala spisovný úzus a dôležitú praktickú požiadavku moderných lingvistov, ktorí upozorňujú na to, že automatizované výrazy nesmieme nahradzovať výrazmi aktualizovanými, t. j. to, čo ľud (frázu, kvantitu, slovosled etc.) už mechanicky užíva, nesmieme meniť len tak ľubovoľne, ako sa to páči nám. Na pr. kvantita slov *vklzol, sused, vklinené* — je len takto správna pre slovenské ucho, a nie tak, ako písala dr. Göllnerová vklzol 55,* súsed 140, 138, vklínené 211. Ľud povie u nás: *do očú* ako med, okrem očú ako had, teda prečo očí 8? Prekladateľka nevie, že víčko 15 je po slovensky nemožné? Máme len *veko,* z čoho potom môže byť len *viečko.* Ďalej: hnedný 37 miesto správneho *hnedý;* mávne 41 miesto *kývne;* obočie 41, 44, 111

* Číslo pri slove udáva stránku v preklade.

m. *obrvy*; musel s nimi jednať 47 m. *musel s nimi rokovať*; s bezďačnou obchodnou úslužnosťou 49 m. *s mimovoľnou* etc.; vzplanúť 53, 93 m. *vzbĺknuť*; stien 59, 123 m. *tien, tôňa*; šustot v krovi 32 m. *šuchot v kružine*; snedé dievča 68 m. *počerné*; hubička 69 m. *bozk, pyšok*; potmešily 70, 139 m. *potmehúdsky*; kyčlí 80 m. *bedier*; na zdi 86 m. *na múre, na stene*; nenapadne jej 91 m. *nepríde jej na um*; trebárs 93 m. *hoci*; čo aj; zazívanie 92 m. *zívnutie*; vyštvať 116 m. *vyhrýzť*; *vyhuckať*; rana 35 m. *úder* (Ako je to, že aj *úder* je len *rana*, i *výstrel* je tiež len *rana* a všetko len rana?); nectný 111 m. *nepoctivý, nectnostný*; prahla po tisícoch múz 112 m. *horela za tisícami múz*; sanica 123 m. *sánka* (v zime chodíme na *sánkach na sanicu*, na sánkach sa sánkujeme po sanici, tej zimy bola vraj slabá sanica etc.!); inovať 125 m. *osuheľ, srieň*; lodyha kukurice 127 m. *kukuričné steblá* (to nič, že lodyhu majú okrem Čechov i Poliaci a Bielorusi!); púha 130 m. *jediná, holá, prostá*; jatier 138 m. *pečeňapečene*; chlúbiť 153 m. *chvastať sa*; *pýšiť sa*; prečo kasňa 18 m. *skriňa*? Len preto, že v mad. pôvodine bolo kasznyi? Aká je tá „plochá čistota" 135? Prečo biednik 10, 58 (z č. bídník), keď u nás je len *bedár*? Frekventatívum od *prehltnuť* je *prehĺtal, prehĺtával, prehltúval*, a nie prehltoval 56! Prečo je imper. od ozvať sa — ozvy sa 63, a nie *ozvi sa*? Vraj grófe 93 m. jednoduchého *grófi*!

Prečo písať dvojako vzpierať i spierať 135, keď stačí len *spierať*? Tak je i v Pravidlách slk. pravopisu.

Nezvyklé, aby som povedal výrazom „Spisovnej češtiny a jazykovej kultúry", aktualizované frázy dr. Göllnerovej sú nie vždy na mieste, keďže máme za ne frázy automatizované, na pr. to nič neni, žiadna škoda 9 m. *to je nič, nijaká škoda*; pobrala metlu 9 m. *vzala metlu*; zabudla na vadu mliečnika 9 m. *zabudla, že je mliečnik puknutý, zabudla na chybu mliečnika*; obed ticho plynul 31 (= az ebéd csendesen folyt) m. *obed sa ticho míňal*; spúšťajúceho večera 42 (= leereszkedő este, alkonyat) m. *prichádzajúceho večera*; o jeho nos zavadila silná voňačka 44 m. *do nosa mu udrela silná voňačka*; nestal by ste sa židom 46 m. *nestali by ste sa židom*; ako som sa len, reku, zunovala, — zastenala stará žena 52 m. *ako som sa len, reku, unovala* etc.; vytiahlo zo šnúrky giat košeľu 55 m. *zpoza šnúrky*; striasol ju zlosťou 56 m. *striasol ju od zlosti*; ani kvet v rozpuku 140 (= mint a virág fakadáskor) m. *ako puk kvetu*; *ako kvet, keď pučí*; navre krv 95 m. *zovrie krv* (navrie hrča na hlave, keď človeka udrú); chňapavý pohyb 138 (veľmi neestetický výraz!) m. *farbavý pohyb*; zaháknuť voľakoho m. *zahriaknuť voľakoho*; kukuricová palička 143 m. *kukuricový šúľok*; díval sa pred nohy 147 m. *díval sa pod nohy*; biele šatstvo 55 (fehérneműi) m. *bielizeň*; konopné viazanice 76 m. *kozelce, kozolce* (konope viaže náš ľud do kozelcov, vytrepané konope [ľan] zas do kýt); celé to znie takto: „... zabudli tam schnúce malé

stánky z konopných viazaníc", čomu ťažko rozumieť; sedela zrútená 201 (maď. ült ledűlve?) m. *sedela zvalená, rozvalená, prevalená,* alebo: *len sa tak prevalila . . . !* Slovenčina má *stávku* m. sádzky; *stavíme sa o takú sumu,* a nie: vsadím taký obnos 169 a nasl. Počuť: *celý majetok si postavil na kartu; stavili sa o to, o päť korún;* ranený mŕtvicou 174 m. *porazený;* naschvál 183 m. *náročky;* rozziganý prádelník 166 m. *rozheganá skriňa na bielizeň;* viazačka snopov m. *povrieslo?* To asi nie! Vraj krstníčka Daniho 161 m. *krstňa Daniho;* mrzák m. *kalika;* onuce žhnuly na nohách 219 m. *onuce horely na nohách;* u mliečnikov 9 m. *pri mliečnikoch;* sedel u stolu 74 m. *sedel za stolom, pri stole;* sedieť pred klavírom 18 m. *sedieť za klavírom* (náš ľud vraví: *pán rechtor sedel za organom*); kone sa trasú zimou 134 m. *kone sa trasú od zimy;* úkradkom sa usmiať 80 m. *ukradomky sa usmiať;* potrebovať 133, 196 s genitívom? Prečo? Veď hovoríme: *potrebujem peniaze, kabát, šaty* ap.!

Proti zákonom slovenskej syntaxe sa prehrešila prekladateľka týmto: nekráti priechodníkom správne, na pr.: a veznúc do náručia ročného synčeka, dávala mu z každého sústa (!?) m. *a vzavši . . ., dávala!* Deje nesúčasné krátime priechodníkom minulým! Iný: Dani, zahudnúc na všetok hnev myslel, ako jeho otec ostarel 128 m. *Dani, zabudnuvši . . ., myslel . . . !* Alebo nekrátene: *Dani bol zabudol na všetok hnev a myslel . . .* ap.

Slovosledné hriešky: Ešte nie je nič v batohu 42 m. *Ešte ničoho nieť v hrsti* (v batohu?). Potom bola tam ale hrmavica 54 m. *Ale potom bola tam hrmavica.* Čo to je 149 m. *Čo je to! . .* túha len ho napínala 178 m. *túha ho len napínala.* Ja už môžem sa ísť nadájať k svojej materi 183 m. *Ja už môžem ísť nadájať sa k svojej materi.*

Hriešky proti spojke *keď:* Toho krásneho rána, kedy vtáci štebotali 66 m. *Toho krásneho rána, keď . . . !* Bol určený deň, kedy (m. *keď!*) sa mali pustiť do pšenice 72. Už sa dožili soboty, a kedy u iných 73 m. *a keď u iných . . . !* Prekladateľka hreší i proti slovesnému vidu: Neverila, že by nastal čas, keď ju Gyuri pomstil 51 m. . . . *keď ju Ďuri pomstí.*

Keď tak čítavam ruských klasikov, hlavne Turgeneva, zamýšľam sa nad priepasťou, ktorá je medzi kultivovanou rečou ruských spisovateľov a nevycibrenou rečou našich prekladateľov; presviedčam sa, že ten, kto chce voľaktorou rečou písať, má nielen poznať reč do podrobností, ale má ju mať nesmierne rád, má sa k nej vinúť ako decko k dobrej materi. U nás najmä prekladateľom chybuje (česť malým výnimkám) buď jedno, buď druhé.

Ostatné preklady edície Žatvy — okrem Zaicovho prekladu Mauriacovej Púšti lásky — sú všetky lepšie ako preklad A. Göllnerovej. Zaic je kapitolou pre seba. O tom v budúcom čísle Slovenskej reči.

Ján Mihál.

ROZLIČNOSTI.

Farba-barva. — Slová *farba, farbiť, farbiar, farbiareň, farbistý* žijú v spisovnej i ľudovej reči. Od čias Bernolákových všetci slovenskí gramatikári shodujú sa v tom, že slová *barva, barviť* ap. sú neslovenské a že sa k nám dostávajú len v novšom čase z češtiny. Aby sa zmätok v hláskosloví spisovnej reči nezväčšoval, odporúčame dôsledne písať len *farba, farbiť* ap.

Plech-blacha. — Obidva tvary sú z nemčiny, pravda, slovo *blacha* je stredoslovenskejšie, ale neujalo sa ani v spisovnej reči, lebo nemožno od neho stvoriť slová blachár, blachárstvo ap., keďže bežnejšie sú slová *plechár, plechárstvo, pliešok* (v spisovnej reči častejšie ako *bliaška*). Aj tam, kde na strednom Slovensku žijú tvary *blacha, bliaška,* poznajú len *plechárov, plechárstvo.* Na slovách *plech, plechár, plechárstvo* vidieť, že do spisovnej reči vnikajú niekedy slová zo západnej slovenčiny. Časom vžily sa natoľko, že dnes by bolo chybné vytvárať ich zo spisovnej reči. Preto píšme a hovorme len *plech, plechár, plechárstvo* a *pliešok!*

Tabuľa-tabula. — Tieto slová v spisovnej reči majú rozličné značenie. *Tabuľu, tabuľku* pozná každý žiačik, ale *tabulu* už menej. Prečo? — — Slovo *tabula* užíva sa najčastejšie v právnickej terminológii, kde majú *súdnu tabulu, tabulárneho sudcu* ap. Aký je teda rozdiel medzi *tabulou* a *tabulou?* Obidve slová dostaly sa k nám z latinčiny, ale nie súčasne, lebo musely by rovnako znieť. Mäkké *ľ* v slovách *tabuľa, tabuľka* svedčí o tom, že toto slovo dostalo sa do ľudovej reči skôr. V slove *súdna tabula* niet mäkkého *ľ.* Keby tam bolo, muselo by prídavné meno byť *tabuliarny,* ale je len *tabulárny* (sudca). — Rozlišujeme súdnu tabuľu a školskú tabuľu.

Akosť-jakosť. — Istý čitateľ Sik. reči z Banskej Bystrice spytuje sa, či má písať *akosť* alebo *jakosť.* Podľa Pravidiel slk. pravopisu možno písať aj tak, aj tak. Slovo *akosť* (jakosť) je síce nové, ale dobré; donedávna hovorili sme len *kvalita.* Stará gramatická teoria (Czambel, Rukovät 2. vydanie str. 292) učí, že slová *jaký, jaká, jaké* ap. máme písať tam, kde ide o ľubozvuk. No táto teoria nie je správna, lebo vo väčšine stredoslovenských nárečí sú bežné len tvary bez *j-*, teda *aký, aká, ako, akokoľvek, ak* a pod. Podľa toho máme písať len *akosť* (nie jakosť). Viacej o slovách *aký-jaký* najde čitateľ v článku B. Letza (Slovenská reč, ročník I, str. 104—106), kde sú i príklady zo spisovného úzu.

Daňový či berný úrad? — Pred prevratom v spisovnej a ľudovej reči poznali len *daňový úrad.* Dokazuje to už aj tá okolnosť, že v Návrhu slovenského právneho názvoslovia z roku 1919-ho (na str. 5) autori diela, dr. E. Stodola a dr. Adolf Záturecký preložili mad. adóhivatal = *daňový* (berný) *úrad.* Slovo *berný* dali do zátvoriek, lebo bolo zriedkavé. Od toho času postupne zaniká dobrý slovenský názov *daňový úrad* a z nepochopiteľných príčin nahradzujú ho nezvyčajným názvom *berný úrad.* Už so stránky terminologickej lepší je názov *daňový úrad,* veď od slova *daň* utvorili sme si celú skupinu slov, na pr. *daňovať, daňovník, daňový úradník*

a pod. V záujme stability terminologie treba ponechať všetky tieto slová, ktoré majú aj tú výhodu, že sú utvorené z rovnakého kmeňa; proti tomu sú v nevýhode názvy „berný" úrad miesto *daňový*, „poplatník" miesto *daňovník*. Ináč aj Pravidlá slk. pravopisu uznávajú len slovo *daň (daňový)*, darmo by sme v nich hľadali názov *berný úrad*. Preto daňová správa na Slovensku mala by sa postarať o to, aby už raz zmizly chybné názvy *berný úrad, berný úradník, berná správa* ap.

Storočie-stoletie. — V bežnom spisovnom úze za lepšie sa pokladá *storočie* miesto *stoletie*. V niektorých redakciách pravidelne opravujú prispievateľom *stoletie* na *storočie*. Jozef Škultéty v Slovenskej reči (ročník I, str. 176) upozornil na to, že *stoletie* je všeslovanské a v slovenčine dávno vžité. Prečo teda opravujú *stoletie* na *storočie*? Keď skúmame slovotvornú schopnosť slova *stoletie*, ľahko zbadáme, že nemožno z neho utvoriť prídavné meno, lebo proti slovu *storočný* hovorí náš jazykový cit. Istotne pôsobí tu aj tá okolnosť, že hovoríme len *desaťročie, desaťročný* a že prídavné mená tvoríme len od *rok*: *dvojročný, päťročný, päťstoročný*, teda i *storočný*. Ľudová reč zjednodušila si celú skupinu týchto slov a miesto starého a všeslovanského slova *stoletie* vplyvom analogie stvorila si *storočie*, ktoré zvíťazilo už v ľudovom úze, ale aj v spisovnej reči je častejšie ako *stoletie*. Snaha po zjednodušení je taká silná, že jej podľahlo ináč dobré slovo *stoletie*. Môžeme celkom dobre písať *storočie* i *stoletie*, ale nikdy nie *storočný*. Prídavné meno *-letý* je len v dvoch slovách: *plnoletý* a *maloletý*, všade inde má byť len *ročný*.

Niektoré slová v jazyku zanikajú a žijú už iba v istých zvratoch. Tak i slovo *leto* vo význame „rok". Hovoríme ešte *mladé letá, stoletie*, ale všade inde počítame čas len na *roky*. Z ľudového úzu je známe, že rok označuje sa aj slovom *zima*, na pr.: slúžila som dve zimy. V tomto ľudovom výraze nik nemôže odsudzovať slovo *zima*, práve tak ani *leto* v slovách *stoletie* a *mladé letá*. Ale živá reč rada zjednodušuje. Staré tvary pomaly zanikajú a taký osud pravdepodobne stihne aj slovo *stoletie*. Ale netreba násilu zrýchľovať vývin.

Na príklad-ku príkladu. — Z novinárskej češtiny dostáva sa k nám zvrat *ku příkladu* miesto dobrého domáceho výrazu *na príklad*. Českí filológovia z Naší řeči odsudzujú *ku příkladu* a píšu dôsledne *na příklad*. Netreba vari dokazovať, že v novinárskej češtine *ku příkladu* je podľa nemeckého. Preto píšme a hovorme len *na príklad!*

Ženské priezviská Palatinusová - Palatinová? — Od rodinných mien na *-us, -ius* tvoria sa ženské priezviská pridaním prípony *-ová*, a to najmä tam, kde by mohlo vzniknúť nedorozumenie, na príklad: *Michalusová* od *Michalus, Palatinusová* od *Palatinus* (*Michalová* je od Michal, *Palatinová* od *Palatín*), podobne *Slabejciusová* (nie *Slabejcíusová*).

Vedec-vedátor. — V dennej tlači ustavične nás straší slovo *vedátor*, ktoré má kmeň slovenský a príponu latinskú. Celkom dobre môžeme sa obísť aj bez neho, veď máme slovo *vedec* a z neho utvorené prídavné meno *vedecký*. Pravda, nemožno nič namietať proti vedátorovi, ak ho upotrebíme v posmešnom význame.

Prezídium či prezidium? — V Pravidlách slk. pravopisu niet tohoto slova. Ako ho písať? Foneticky, lebo aj iné podobné slová píšu Pravidlá podľa skutočnej výslovnosti (na pr. *participium*). Teda píšme *prezídium* (nie prezidium!).

Gen. plurálu slov spojka, fajka, kopejka ap. — Dosť často stretáme sa s chybnými tvarmi genitívu plurálu: spojek, kopejek ap., hoci v spisovnej reči mały by znieť len *spojok, fajok, kopejok* ap. Dávajme na to pozor!

Idem po vodu. — V ostatnom čase v našich časopisoch častejšie sme mali príležitosť čítať chybné väzby s predložkou *pre* miesto správneho *po*. V tejto veci podnes platí poučenie Rukoväti (3. vydanie, str. 175): „Chybne sa kladie predložka *pre* miesto správneho *po* pri slovesách pohyb vyznamenávajúcich; píš: Rozbehol sa domov po krčah (m. pre krčah), poslali chlapca po mäso, po soľ (m. pre mäso, pre soľ), choď po vodu (m. pre vodu), šli po neho (m. pre neho) ap."

Gen. plurálu cudzích slov banka, lampa a pod. — Cudzie slová, ktoré sa vžily do živej reči, skloňujeme celkom po slovensky. Teda od slova *banka* genitív pl. je *bánk*, od *lampa-lámp*, od *rampa-rámp* ap. Keďže Pravidlá slk. pravopisu neustálily presne genitív plurálu cudzích slov, píšme vždy tak, ako káže jazykový cit.

Bitva-bitka-boj. — Miesto neslovenského slova *bitva* píšme vždy *boj*. *Bitka* neznačí nikdy *boj*, ale *ruvačku*.

Rytec-ryjec. — Ujalo sa slovo *ryfina*, podľa neho miesto staršieho *ryjec* je teraz *ryfec* (*ocelorytec* ap.). Tvary *ryfec* ap. sú už také bežné, že ťažké by ich bolo nahradiť tvarmi *ryjec* ap.

Odnášať sa na niečo. — V úradnej reči radi majú väzbu *odnášať sa na niečo*. Slováci odnášajú rozličné veci, ale nikdy nepovedia: *toto sa odnáša na*, lebo miesto toho máme dobrú väzbu *vzťahovať sa na niečo*.

Tvorivý-tvorčí. — Donedávna hovorili sme len *tvorivá sila, tvorivý duch*. Teraz od našich kritikov počujeme ustavične hovoriť *o tvorčej sile, o tvorčej kritike* ap. Pravda, slovo *tvorčí* je neslovenské, po slovensky je iba *tvorivý*.

Švajčiarsko - Švajciarsko. — Pravidlá uznávajú obidva tvary, ale v duchu živej reči a dobrého spisovného úzu máme písať *Švajčiar, Švajčiarsko, švajčiarsky*.

Súdobý-súčasný. — Slovenské vysielacie stanice Radiojournalu oznamujú *súdobý rozhlas*, hoci ide o *súčasný rozhlas*. V slovenčine totiž niet slova súdobý. Príde náprava?

Jachať na voze. — Sloveso *jachať* dostalo sa do spisovnej slovenčiny z iných slovanských rečí. No, kde len možno, treba mu vyhnúť, lebo vytíska celkom bežné frázy. Hovorme i píšme *ísť na voze, na aute* miesto jachať na voze!

Smečka-svorka. — Miesto českého slova *smečka* máme dobré domáce slovo *svorka*. Píšme a hovorme *svorka psov* miesto smečka psov!

Slezák, Slezáčka. — Obyvateľov Sliezska voláme *Slezákmi*, ich ženy *Slezáčkami*. Pravidlá slk. pravopisu chybne uzákoňujú názvy *Slezan, Slezanka*.

Oravec - Oravčan - Oravan. — V Orave bývajú *Oravci* a *Oravky*. Vplyvom mien *Turčan, Trenčan, Gemerčan* hovoria najmä na západe *Oravčan*, ale toto meno neobstojí, a ešte menej dobré je *Oravan*. Volajme my obyvateľov Oravy ich vlastným menom: *Oravci*. Tak učia aj Pravidlá slk. pravopisu.

Skrutka-šrauba-šraub. — V odbornej terminológii vžíva sa slovo *skrutka* miesto *šrauby*. S tým treba len súhlasiť, keďže na *au* slova *šrauba* vidieť až priveľmi cudzotu.

Krájané-nárez. — V reštauráciách dostanete *nárez*, hoci ide o krájané mäso alebo údeninu. Miesto slova *nárez* lepšie by bolo užívať *krájané*.

Ženích. — Pravidlá toto slovo neuvádzajú. V terajšom spisovnom úze píše sa *ženích* s dlhým *í*; nom. plurálu je *ženísi*.

Hrádok, Hrádočan. — Obyvateľ Lipt. Hrádku volá sa *Hrádočan*, ale v Pravidlách je *Hrádčan*, pravda, chybne. *Hrádočania* teda neschybia, keď budú písať podľa skutočnej výslovnosti *Hrádočan* (nie Hrádčan).

Debnár-bednár. — Z tohoto dvojtvaru v strednej slovenčine častejší je tvar *debnár* a s ním spojené príbuzné slová *debniť, debna, debnička, debnárstvo, debnársky, zadebniť* a pod. Iba tieto máme uzákoniť v spisovnej reči, ktorá už oddávna dávala prednosť debnárovi pred bednárom (či bodnárom).

V Trenčíne dňa 25. mája 1933 či v Trenčíne, dňa...? — V datovaní listov veľmi často nesprávne sa kladie čiarka ta, kde nepatrí. Máme písať: V Trenčíne dňa 25. mája 1933, lebo ide tu o príslovkové určenie rozličného druhu (miesta a času), a vtedy sa čiarka nekladie.

Škót, Škótsko, škótsky. — V Pravidlách slk. pravopisu týchto slov niet. Písať ich máme tak, ako ich aj vyslovujeme. Plurál od slova *Škót* je *Škóti* (nie Škótovia).

Sv. Ján - sv. Ján. — Pri menách apoštolov a svätých píšeme malou literou slovo *svätý* alebo skratku *sv.* Proti tomu v miestnych menách je vždy *Svätý* alebo *Sv.* Píšme *Sv. Ján v Liptove, Sv. Andrej*, keď ide o obce! Keď ide o osoby, treba písať *sv. Ján, sv. Peter, sv. Vojtech*, teda aj *Spolok sv. Vojtecha*.

Usporiadať - poriadať. — U nás *usporiadatelia* zábavy *usporadujú*, preto píšme a hovorme *usporiadať, usporadovať, usporiadateľ*.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačila Nová kníhtlačiareň v Turčianskom Sv. Martine.